

NECİP FAZIL: BÜYÜK ŞAİR, KÜÇÜK SİYASAL AKIL ÇELİŞKİSİ

İmdat Demir — Filozof Kirpi

Bu metin, Necip Fazıl Kısakürek'i kolaycı bir inkârla değil, şiir kudretini teslim eden fakat düşünsel, siyasal ve ahlâkî mirasını sert biçimde sorgulayan bir otopsiye yatırır. Yazının temel iddiası şudur: Necip Fazıl büyük bir şairdir, fakat bu büyüklük onu büyük bir siyasal akıl yapmamıştır. Şiirinde insanın ölüm, günah, yalnızlık, nefis ve Tanrı karşısındaki metafizik ürpertisini derinleştirirken, düzyazılarında çoğu zaman otoriter nizâm, dava disiplini, hınç estetiği ve düşmanlaştırıcı polemik üretmiştir. Metin, İdeolocya Örgüsü etrafında kurduğu kapalı dünya tasarımını, birey özgürlüğünü dava sadakatine daraltmasını, İslâmî düşünceyi ahlâkî incelikten çok siyasal kimliğe yaklaştırmasını, kadın, aile ve çocuk tasavvurundaki dar kalıpları, Cumhuriyet eleştirisinde hesaplaşmadan çok husumete yaslanmasını ve modernleşme eleştirisinin yer yer analitik derinlik yerine rövanş duygusuna kaymasını tartışır. Necip Fazıl'ın muhafazakâr mahalleye bıraktığı en problemleri mirasın yalnız fikir değil, zehirli üslup olduğu vurgulanır: yaftalama, küçümseme, hıncı fikir sanma, kendi mahallesini denetlemekten kaçma. Heterobilim Okulu açısından metin, Necip Fazıl'ın bilgiyi, şiiri ve dini hayatı güçlendiren bir vicdan alanı yapmak yerine çoğu zaman cepheye bağladığını savunur. Son yargı nettir: Şairin kandili alınmalı, ideoloğun sopası kırılmalıdır.

1

1. Büyük Şair, Küçük Siyasal Akıl Çelişkisi

Necip Fazıl Kısakürek'i eleştirmeye başlarken ucuz bir inkâr kolaylığına sığınmak yakışmaz. Çünkü Necip Fazıl, Türkçenin içinde karanlık bir mahzen açmış, o mahzende insanın korkusunu, ölümünü, Tanrı arayışını, iç çatlağını, benlik sancısını ve metafizik ürpertisini büyük bir şiir enerjisine dönüştürmüş bir şairdir. Onun şiiri, kimi zaman bir gece lambası gibi değil, doğrudan doğruya mezarlıkta yakılmış kibrit gibi parlar. Kısa sürer, ürkütür, yüzü aydınlatır, sonra insanı daha büyük bir karanlıkla baş başa bırakır. "Çile"de, "Kaldırımlar"da, "Sakarya Türküsü"nde, "Otel Odaları"nda veya benzeri şiir iklimlerinde görülen şey, yalnızca kelime ustalığı değildir; insanın içindeki kör kuyunun sesidir. Fakat tam da bu yüzden Necip Fazıl eleştirisi daha ağır kurulmalıdır. Çünkü büyük şiir, büyük siyasal aklı kendiliğinden doğurmaz. Şiirde derinleşen her insan, siyasette de derinleşmiş sayılmaz. Bazı şairler, insan ruhunun uçurumunu görür ama toplumun çoğulluğunu göremez. Bazıları ölümü anlar, ama özgürlüğü anlamaz. Bazıları Tanrı karşısında titrer, fakat insan karşısında buyurganlaşır. Necip Fazıl'ın trajedisi burada başlar: Şiirde açtığı metafizik kapıyı, siyasette otoriter bir nizâm kapısına dönüştürür.

Bu çelişki basit değildir. Necip Fazıl'ın şiiri insanın iç mahkemesini kurar; siyasal dili ise çoğu zaman dışarıda bir infaz alanı arar. Şiirde kendi nefisini, kendi korkusunu, kendi cehennemini didikleyen adam, siyasî yazılarında sık sık başkalarının üzerine hüküm cübbesiyle yürür. Şiirde varlığın kırılmalılığı vardır; siyasette ise sertlik, hiyerarşi, emir, disiplin ve itaat arzusu. Şiirde insan eksiktir, yaralıdır, arayışta; siyasette insan çoğu zaman şekillendirilecek bir malzemedir. Şiirde hakikat bir sancıdır; siyasette hakikat bir bayrak, bir cephe, bir

nizam, bir dava mülküdür. Bu fark, yalnız edebî bir fark değil, ahlâkî bir yarıktır. Çünkü insan kendi içinde ne kadar derinleşirse derinleşsin, başkalarının özgürlüğünü kavrayamıyorsa, o derinlik bir yerden sonra kendini yiyen bir mağaraya dönüşür.

Necip Fazıl'ın şiirsel dehası ile siyasal aklı arasındaki uçurum, Türkiye düşünce hayatının da eski hastalıklarından birini gösterir: Sanatsal kudreti siyasal hikmet sanma yanılgısı. Bizde güçlü cümle kuran herkesin güçlü rejim kurabileceği zannedilir. Güzel mısra yazanın topluma nizâm verebileceği, vecize kuranın adalet üretebileceği, kürsüde kalabalığı titreten adamın hakikati temsil ettiği sanılır. Oysa sözün kudreti ile adaletin kudreti aynı şey değildir. Bir şairin kelime üzerindeki hâkimiyeti, insan toplulukları üzerinde ahlâkî ve siyasî bir hâkimiyet hakkı doğurmaz. Necip Fazıl'ın çevresinde oluşan hayranlık kültürü, onun şiir kudretini düşünsel ve siyasal mutlaklığa tahvil etti. Böylece şair, yalnız şair olarak okunmadı; mürşit, ideolog, dava mimarı, tarih yargıcı, ahlâk hakemi ve siyasal pusula olarak kutsandı. İşte burada eleştiri sertleşmek zorundadır. Çünkü bir şairin büyüklüğü, onu eleştirden muaf kılmaz; aksine büyüklük, eleştiriye daha da gerekli kılar. Büyük gölge, küçük gölgeden daha çok karartır.

Necip Fazıl'ın siyasal aklında özgür yurttaşın açılmış geniş bir meydan bulmak zordur. Orada daha çok hizaya sokulacak kalabalıklar, terbiye edilecek nesiller, dâvaya bağlanacak ruhlar, merkezi bir iradeye teslim olacak toplum tahayyülü vardır. Onun dünyasında insanın soru sorma hakkı, itiraz hakkı, yanılma hakkı, ayrılma hakkı ve kendi yolunu arama hakkı yeterince geniş değildir. Soru çoğu zaman dağılma, itiraz çoğu zaman ihanet, çoğulluk çoğu zaman fitne gibi görünür. Bu bakış, şiirin varoluşsal gerilimiyle çelişir. Çünkü sahici şiir, insanı tek renge boyamaz; insanın içindeki yüzlerce sesi, korkuyu, çelişkiyi, inkârı, yakarışı ve kırılmayı duyar. Necip Fazıl'ın şiiri bu sesleri duyar; ama siyasal tahayyülü bu seslerden ürker. Şiirde çoğalan insan, ideolojide daraltılır. Şiirde yürüyen yalnız adam, ideolojide sıraya dizilen nefer hâline gelir.

2

Bu yüzden Necip Fazıl'a dair ağır eleştirinin ilk cümlesi şuradan kurulabilir: O, insanın içindeki karanlığı büyük bir şiir kudretiyle gördü, fakat toplumun içindeki çoğulluğu aynı ahlâkî olgunlukla göremedi. Bireyin çilesini destanlaştırdı, fakat bireyin özgürlüğünü siyasal bir ilke olarak büyütemedi. Ruhun kuyusuna indi, fakat kamusal hayatın sofrasına adaletli bir çoğulluk koymakta zorlandı. Onun şiirinde insan, Allah karşısında titreyen bir varlıktır; siyasal dilinde ise çoğu zaman dava karşısında hizalanması gereken bir unsurdur. Aradaki fark küçümsenemez. Birinde varoluşun açık yarası vardır, diğesinde kapanmış bir ideolojik yumruk.

Necip Fazıl'ın düşünsel mirasını bugüne taşıyan çevrelerin en büyük hatası da burada ortaya çıkar: Şairin metafizik huzursuzluğunu almak yerine, ideoloğun buyurgan öfkesini miras aldılar. "Çile"nin iç sarsıntısından çok, polemiklerin hınçlı tonunu sevdiler. Ölüm karşısında ürperen insanı değil, düşman karşısında böbürlenmiş dava adamını çoğalttılar. Şiirin açtığı iç muhasebe kapısı kapanırken, yerine slogan, hamaset, cephe ve kimlik öfkesi yerleşti. Böylece Necip Fazıl'ın en zayıf yanı, takipçileri tarafından en güçlü yan sanıldı. Bu, Türkiye'de fikir hayatının hazin komedisidir: Şairin derinliği ihmal edilir, ideoloğun sopası miras alınır. Sonra da buna "dava şuuru" denir. Hayır, bu çoğu zaman dava şuuru değil, estetikle süslenmiş otoriter reflektir.

Elbette Necip Fazıl'ın yaşadığı tarihsel bağlamı, Cumhuriyet'in sert modernleşme hamlelerini, dindar kesimlerin kamusal alanda yaşadığı dışlanmışlık duygusunu, dönemin kültürel kırılmalarını yok saymak haksızlık olur. Onun öfkesi boşlukta doğmadı. Bir medeniyet tasfiyesi duygusu, bir manevî kopuş korkusu, bir kimlik ezilmesi algısı ve sekülerleşmenin hoyrat yüzü bu öfkenin arka planında duruyordu. Fakat bağlam açıklama sağlar, aklama sağlamaz. Bir dönemin baskısı, başka bir otoriter tasavvuru masum kılmaz. Cumhuriyet'in tepeden inmece yanlarını eleştiren birinin, kendi zihninde başka bir tepeden inmecilik üretmesi eleştirden kaçamaz. Eski vesayete karşı çıkarken yeni bir vesayet dili kurmak, özgürlük değil rövanştır. Rövanş ise adaletin yoksul akrabasıdır; kalabalık görünür ama ahlâken cılızdır.

Necip Fazıl'ın şiiri, insanı Tanrı karşısında çıplak bırakır; bu büyük bir edebî başarıdır. Fakat siyasal dili, insanı çoğu zaman dava karşısında üniformalı görmek ister; bu büyük bir düşünsel problemdir. Şiirdeki çıplaklık, siyasetteki üniformaya yenildiğinde ortaya ağır bir çelişki çıkar. Şair, kendi içindeki uçuruma bakarken cesurdur; ideolog, başkasının özgürlüğüne bakarken sabırsızdır. Şairin gecesi derindir; ideoloğun gündüzü gürültülüdür. Şair sorar, ideolog buyurur. Şair titrer, ideolog yargılar. Şair arar, ideolog bulduğunu zanneder. Bu nedenle Necip Fazıl'ın büyük şairliği, onun siyasal aklını kurtarmaya yetmez. Hatta tam tersine, şiirdeki büyüklük siyasal darlıktaki problemi daha görünür hâle getirir. Çünkü insan ister istemez sorar: Varlığın bu kadar derin acısını duyan biri, başkasının özgürlüğüne neden bu kadar dar bir yer ayırdı?

Heterobilim Okulu açısından bakıldığında Necip Fazıl örneği, bilginin ve estetiğin neye dönüştüğü sorusunu önümüze koyar. Şiir insanı derinleştiriyor mu, yoksa bir davanın süsü hâline mi geliyor? Metafizik arayış vicdanı inceltiyor mu, yoksa otorite arzusunu kutsallaştırıyor mu? Dindarlık insanın nefsinin terbiye ediyor mu, yoksa başkalarına hükmetme iştahını mı büyütüyor? Necip Fazıl bu soruların hepsinde rahat bırakılmamalıdır. Çünkü onun mirası yalnız edebiyat rafında durmuyor; siyasî dilde, muhafazakâr öfkede, kimlikçi hamasette, kültürel rövanş arzusunda hâlâ dolaşılıyor. Bu yüzden mesele geçmişe ait bir şair portresi değil, bugüne sızmış bir üslup meselesidir. Çocukların sorusunu koruyan bir düşünce mi, yoksa çocukları bile dava disiplinine bağlayan bir zihniyet mi? Vicdanı büyüten bir metafizik mi, yoksa itaat üreten bir ideoloji mi? Necip Fazıl eleştirisi bu sorulara girmeden gerçek bir eleştiri olmaz.

Necip Fazıl büyük bir şairdir; bunu inkâr etmek çocukça olur. Fakat büyük şairliği, onu büyük bir siyasal akıl yapmamıştır. Onun en sarsıcı tarafı, insanın içindeki karanlığı görmesidir; en problemlisi tarafı, toplumun içindeki çoğulluğu taşıyamamasıdır. Bu yüzden Necip Fazıl'ı ne putlaştırmak gerekir ne de kolayca çöpe atmak. Putlaştırmak akli öldürür, çöpe atmak hafızayı yoksullaştırır. Yapılması gereken şey daha zordur: Şairin karanlıktaki kibritini almak, ideoloğun elindeki sopayı kırmak. Çünkü bir toplum, büyük şairlerini ancak böyle olgunlaşarak okuyabilir. Hayranlık çırak işidir; eleştiri ustalık ister.

Filozof Kirpi: "Necip Fazıl'ın şiiri insanın iç kuyusuna ip sarkıttı, fakat siyaseti çoğu zaman o ipin ucuna özgürlük değil, itaat kovanı bağladı."

2. OTORİTER RUHUN ESTETİĞİ

Necip Fazıl'ın düşünce dünyasında en çok dikkat çeken şeylerden biri, estetikle otorite arasında kurduğu yoğun ve tehlikeli bağıdır. Onda düzen yalnız idarî bir ihtiyaç değildir; neredeyse metafizik bir arzu, ahlâkî bir zorunluluk, tarihsel bir intikam ve ruhsal bir telafi biçimidir. Dağınıklıktan nefret eder, çoğulluğa kuşkuyla bakar, tereddüdü zayıflık sayar, itirazı çoğu zaman çözümlenme belirtisi gibi görür. Onun zihninde iyi toplum, farklı seslerin birbirini denetlediği, insanın kendi vicdanıyla yürüme cesareti bulduğu, kurumların iktidarı sınırladığı bir hayat alanı olmaktan çok, büyük bir merkezin etrafında hizaya giren ruhlar toplamıdır. Bu yüzden Necip Fazıl'da otorite yalnız siyasî bir kavram değildir; sahne düzenidir, ses düzenidir, bakış düzenidir, beden düzenidir, iman düzenidir. Otoriteyi yalnız savunmaz, ona estetik bir parlaklık verir. İşte tehlike de burada başlar: Sopayı çıplak sopa olarak değil, kaderin bastonu gibi göstermeyi başarır.

Bu otoriter estetik, Necip Fazıl'ın dilinde çok güçlü bir tiyatro kurar. Kalabalıklar vardır, kürsüler vardır, büyük hitaplar vardır, sert hükümler vardır, düşmanlar vardır, hainler vardır, kurtarıcılar vardır, dava erleri vardır, mukaddes yükler vardır. Her şey dramatik, her şey yüksek perdeden söylenir, her şey nihâ bir hesaplaşmanın parçası gibi sahnelenir. Bu sahnede sıradan insanın gündelik haysiyeti, küçük özgürlükleri, itiraz hakkı, yanılma ihtimali, kendi dar sokağında kurduğu sessiz ahlâk çoğu zaman görünmez kalır. Necip Fazıl büyük sahneleri sever; meydanı, mahkemeyi, kürsüyü, kalabalığı, tarihî dönemeçleri, "ya hep ya hiç" duygusunu sever. Fakat demokrasi çoğu zaman bu büyük sahnelerde değil, küçük masalarda, düşük sesli

tartışmalarda, sıradan yurttaşın “hayır” diyebilme hakkında yaşar. Otoriter ruhun estetiği ise bu küçük hakları sıkıcı bulur. Çünkü otoriter ruh, hayatın pürüzünü değil, kendi tasarladığı büyük kompozisyonu sever.

Necip Fazıl'ın otorite anlayışında insan, kendi başına ahlâkî bir özne olmaktan çok, büyük bir nizâmın içinde anlam kazanan bir unsur gibidir. Burada “nefer” figürü çok önemlidir. Nefer, sorusunu büyüten insan değil, emrini bekleyen insandır. Nefer, vicdanıyla tartışan kişi değil, kendini davaya adayan kişidir. Neferin değeri, kendi özgünlüğünden değil, bağlılığından gelir. Böyle bir dünya tasavvurunda çocuk bile geleceğin özgür yurttaşı değil, geleceğin dava taşıyıcısı olarak görülme riski taşır. Oysa bir toplumun ahlâk seviyesi, çocuklarına hangi davayı ezberlettiğiyle değil, çocuklarının hangi soruları korkmadan sorabildiğiyle ölçülür. Necip Fazıl'ın dünyasında soru vardır, ama çoğu zaman varoluşsal sorudur; siyasal soru, kurumsal soru, iktidarı denetleyen soru, cemaatin içindeki hiyerarşiyi rahatsız eden soru yeterince meşru değildir. İç âlemin çilesine izin vardır; dış dünyanın itirazına tahammül daha sınırlıdır.

Bu otoriter ruh, yalnız siyasette değil, dilde de görünür. Necip Fazıl'ın cümlesi çoğu zaman hüküm cümlesidir. Açmaz, kapatır. Tartışmaya çağırmaz, karar bildirir. Karşısındakini muhatap almaktan çok mahkûm eder. Onun polemiklerinde canlılık vardır, zekâ vardır, ritim vardır, keskinlik vardır; fakat bu keskinlik çoğu yerde adalet duygusunu inceltmez, karşı tarafı küçültmenin hazzına dönüşür. Bir düşünür için en büyük tehlikelerden biri, kendi cümlesinin gücüne ahlâkî dokunulmazlık tanınmasıdır. Necip Fazıl'da bu risk yüksektir. Cümle güzel kurulunca hüküm de doğru sanılır. Oysa güzel cümle, yanlış fikri daha tehlikeli hâle getirebilir. Zehir, gümüş kadehte sunulunca daha asil olmaz; yalnızca daha kolay içilir. Necip Fazıl'ın bazı cümleleri tam da böyle çalışır: Parlak, çarpıcı, akılda kalıcı, fakat çoğu zaman çoğulluğu boğan, muhatapı ezen, düşüncüyü tek yönlü bir emir kipine hapseden cümleler.

Onun otoriter estetiğinde “merkez” fikri büyüleyici bir güç taşır. Dağılmış toplum merkeze bağlanmalıdır, savrulmuş zihin merkeze dönmelidir, çözülmüş tarih merkezin etrafında yeniden kurulmalıdır. İlk bakışta bu fikir anlaşılabilir görünür; çünkü modernleşme travması yaşamış toplumlarda merkez arzusu çoğu zaman kaybolmuş haysiyeti geri çağırma isteğiyle birleşir. Fakat merkez fikri ahlâkî denetimden yoksun kaldığında kolayca boğucu bir kudrete dönüşür. Her şeyi merkeze bağlamak, hayatın yerel aklını, insanın kendi deneyimini, mahallenin çoğul hafızasını, kadının sesini, çocuğun sorusunu, yoksulun pratik bilgeliğini, muhalifin uyarısını, sanatçının huzursuzluğunu budar. Merkez, ölçüsünü kaybettiğinde kible olmaktan çıkar, kara deliğe dönüşür. Her şeyi kendine çeker, sonra da buna birlik der. Necip Fazıl'ın siyasal tahayyülünde bu kara delik riski güçlüdür.

Burada mesele yalnız “dindar bir düzen” arzusu değildir. Mesele, dinin hangi ruhla toplumsal dile çevrildiğidir. Din rahmet, adalet, emanet, tevazu, kul hakkı, merhamet ve nefis muhasebesi olarak mı konuşur; yoksa emir, yasak, cephe, disiplin, üstünlük, cezalandırma ve hiyerarşi olarak mı? Necip Fazıl'da ikinci damar çoğu zaman birinci damarı bastırır. Allah karşısında eğilmesi gereken insan, kendi davası adına başkalarının üzerine yükselir. Bu, dindarlığın en eski tuzaklarından biridir: Kul olduğunu unutmadan konuşmak yerine, hakikatin memuru gibi davranmak. Otoriter ruhun dindarlığı, tevazudan çok temsil iddiasına yaslanır. “Ben hakikatin hizmetindeyim” cümlesi bir süre sonra “hakikat benim ağızımdan konuşuyor” kibrine dönüşür. Necip Fazıl'ın dilinde bu temsil kibri sık sık hissedilir. Kalem yalnız yazmaz, hüküm dağıtır. Kürsü yalnız konuşmaz, hizaya sokar.

Necip Fazıl'ın otoriter estetiği, Türkiye sağının sonraki kuşaklarında derin iz bıraktı. Bu mirasın şiirsel tarafı değil, buyurgan tarafı daha çok çoğaltıldı. Bugün birçok muhafazakâr polemikte görülen yüksek ses, küçümseyici üslup, mutlak haklılık duygusu, sürekli düşman icat etme eğilimi ve ahlâkî üstünlük taslama alışkanlığı bu damardan beslenir. Necip Fazıl'ın en yetenekli olduğu alan, yani dilin sahne gücü, takipçilerinde çoğu zaman düşüncenin yerine geçen bir gürültüye dönüştü. Onun kelimeyle kurduğu dramatik etki, başkalarının elinde ucuz bir ideolojik megafona çevrildi. Burada suç yalnız takipçilerde değildir; çünkü Necip

Fazıl'ın kendi üslubu da bu mirasa açık kapı bırakmıştır. İnsanları düşünmeye çağıran bir dil ile insanları cepheye çağıran bir dil arasında fark vardır. Necip Fazıl çoğu zaman ikinci dili daha çok sevmiştir.

Ağır eleştirisi şuraya yaslanmalıdır: Necip Fazıl'ın otorite arzusu, onun metafizik arayışını daraltmıştır. O, insanın içindeki kaosu sezmiş, fakat bu kaosa özgürlük içinde dayanmak yerine, onu büyük bir nizâm fikriyle bastırmak istemiştir. Oysa hakiki ahlâk, kaosu yalnız yasakla susturmaz; insanın içindeki karanlığı tanır, onunla konuşur, ona sorumluluk kazandırır. Otoriter ahlâk ise karanlıktan korkar ve hemen disiplin çağırır. Necip Fazıl'ın siyasal dili, çoğu zaman bu korkunun dilidir. İnsan başıboş kalırsa çöker, toplum gevşerse dağılır, fikir serbest kalırsa sapar, sanat sınır tanımazsa bozulur, gençlik emir almazsa kaybolur. Bu bakışta insan güvenilmesi gereken bir varlık değil, zapt edilmesi gereken bir ihtimaldir. Böyle bir insan anlayışından özgürlükçü bir siyaset çıkmaz; olsa olsa güzel cümlelerle süslenmiş bir terbiye rejimi çıkar.

Heterobilim Okulu açısından Necip Fazıl'ın otoriter ruhu şu soruyla sınırlanır: Bu estetik hangi hayatı güçlendirdi, hangi hayatı küçülttü? İnsanların vicdanını mı derinleştirdi, yoksa onları bir davanın öfkeli mensuplarına mı çevirdi? Çocuğun sorusunu mu korudu, yoksa çocuğa hazır cevaplar mı ezberletti? Kadını özne mi yaptı, yoksa ahlâkî vitrin mi kıldı? Muhalifi uyarıcı bir imkân mı gördü, yoksa bertaraf edilmesi gereken bir leke mi saydı? Bu soruların cevabı rahat değildir. Necip Fazıl'ın şiiri insanın içine ateş düşürür; fakat otoriter estetiği çoğu zaman o ateşi bir özgürlük kandiline değil, bir disiplin meşalesine çevirmek ister. İşte ayırım budur. Kandil, insanın yüzünü aydınlatır; meşale, kalabalığı yürütür. Necip Fazıl çoğu zaman meşalenin büyümesine kapılmıştır.

Bu yüzden Necip Fazıl'ı eleştirirken onun otoriter ruhunu yalnız siyasal bir kusur olarak değil, estetik bir problem olarak da okumak gerekir. Otorite onda kuru bir emir değil, büyümlü bir sahne, parlak bir ritim, yüksek bir dava musikisidir. Tehlikeli olan da budur. Çünkü çıplak otoriteye direnmek kolaydır; şiirle, vezizeyle, metafizikle, tarih duygusuyla süslenmiş otoriteye direnmek daha zordur. Necip Fazıl, Türkçeye büyük mısralar verdi, evet; fakat Türk siyasal diline de hiyerarşiyle mest olmuş, itaatle parlatılmış, öfkeyle ısıtılmış bir üslup bıraktı. Bu mirasın hesabı sorulmadan Necip Fazıl dosyası kapanmaz.

Filozof Kirpi: "Necip Fazıl'ın otoritesi çıplak sopa değildir; üstüne şiir sürülmüş bir bastondu, bu yüzden birçok kişi dayak yediğini değil, yürümeyi öğrendiğini sandı."

3. İDEOLOJYA ÖRGÜSÜ'NÜN KAPALI DÜNYA TASARIMI

Necip Fazıl'ın *İdeolocya Örgüsü* etrafında kurduğu dünya tasavvuru, yalnız bir fikir metni olarak değil, bir zihinsel mimari denemesi olarak okunmalıdır. Çünkü burada mesele tek tek siyasî önerilerden ibaret değildir; insanın, toplumun, devletin, dinin, kültürün, sanatın, eğitimin ve ahlâkın hangi büyük merkeze bağlanacağına dair kapsamlı bir iddia vardır. Necip Fazıl, dağınık bulduğu dünyayı yeniden örgülemek ister. Zihinler çözülmüştür, toplum savrulmuştur, tarih yaralanmıştır, devlet ruhunu kaybetmiştir, insan kendi içindeki pusulayı yitirmiştir. Ona göre bütün bunlara karşı büyük, yekpare, emir kipinde konuşan, tepeden aşağıya doğru işleyen bir nizâm gerekir. Fakat tam burada kritik soru belirir: Bir düşünce dünyayı örgülerken insanı da mı örgütler? Hakikati korumak adına özgürlüğü daraltırsa, kurduğu şey fikir mimarisi değil, zihinsel garnizon olur. *İdeolocya Örgüsü* tam da bu tehlikeli eşliğin metnidir.

Necip Fazıl'ın bu metindeki temel arzusu, açık uçlu bir düşünce alanı kurmak değil, kapalı ve merkezî bir dünya tasarımı inşa etmektir. Açık düşünce, kendi iddiasını bile denetime açar; kendi yanılma ihtimalini hesaba katar; muhalif sesi yalnız düşman değil, bazen düzeltici imkân olarak görür. Kapalı düşünce ise kendi merkezini hakikatin karargâhı sayar. Orada soru sormak, merkezden uzaklaşma ihtimali taşıdığı için risklidir. İtiraz, çoğu zaman fikrî canlılık değil, düzen bozucu bir unsur gibi görülür. *İdeolocya Örgüsü* bu anlamda bir

tartışma daveti olmaktan çok, bir nihâf düzen ilanı gibidir. Necip Fazıl, insanlara “gelin birlikte düşünelim” demez; daha çok “işte düşünülmesi gereken büyük çerçeve budur” der. Bu tavır güçlü görünür, fakat düşüncenin içindeki oksijeni azaltır. Çünkü fikir, yalnız kesinlikten beslenmez; tereddütten, karşılaşmadan, yanılmadan, düzeltmeden, beklenmeden sorudan da beslenir.

Buradaki en büyük problem, hakikatin çoğul ve denetlenebilir bir alan olmaktan çıkarılıp “dava”nın mülküne dönüştürülmesidir. Necip Fazıl’da dava kavramı yalnız bağlılık üretmez; aynı zamanda düşüncenin sınırlarını da çizer. Dava varsa, bazı sorular lüzumsuzlaşır. Dava varsa, bazı eleştiriler “içeriden” bile gelse tehlikeli sayılır. Dava varsa, insanın kendi vicdanıyla baş başa kalacağı alan daralır; çünkü vicdanın üzerine büyük bir tarihsel görev bindirilmiştir. Bu noktada dava, ahlâkı taşıyan bir omurga olmaktan çıkıp ahlâkın yerine geçen bir kimlik kabuğuna dönüşebilir. Kişi “iyi” olduğu için değil, “bizden” olduğu için değer kazanır. Düşünce “doğru” olduğu için değil, davaya hizmet ettiği için makbul olur. İşte *İdeolocya Örgüsü* bu açıdan sert biçimde eleştirilmelidir: Hakikati özgürleştiren bir arayış olarak değil, merkeze bağlı bir seferberlik düzeni olarak kurma eğilimi taşır.

Necip Fazıl’ın kapalı dünya tasarımında devlet fikri de tehlikeli biçimde yüceltilir. Devlet, yalnız toplumun ortak işlerini düzenleyen sınırlı bir kurum değildir; ruhu olan, misyonu olan, insanı terbiye eden, toplumu hizaya sokan, tarihe yön veren neredeyse metafizik bir aygıt gibi düşünülür. Böyle bir devlet anlayışı ilk bakışta “medeniyet kurucu” görünür, fakat içinden kolayca vesayet çıkar. Çünkü devlet kendisini yalnız hukukla sınırlı bir yapı değil, hakikatin taşıyıcısı olarak görmeye başladığında yurttaş küçülür. Yurttaş artık hak sahibi bir özne değil, büyük düzenin ham maddesi olur. Oysa ahlâklı toplum, devletin her şeyi bildiği ve herkesi terbiye ettiği toplum değildir; devletin sınırlandığı, yurttaşın nefes aldığı, kurumların birbirini denetlediği, çocuğun korkmadan soru sorduğu toplumdur. Necip Fazıl’ın tasarımında bu nefes alanı daralır. Devlet büyür, insan küçülür; merkez büyür, çevre susar; dava büyür, vicdan tek başına konuşamaz hâle gelir.

Bu kapalı tasarımın başka bir sorunu, toplumun karmaşıklığını taşıyamamasıdır. Toplum, tek bir ruh, tek bir dava, tek bir tarih yorumu, tek bir ahlâk modeli, tek bir insan tipi üzerinden kavranamaz. Toplumda kadın vardır, çocuk vardır, işçi vardır, köylü vardır, şehirliler vardır, yoksul vardır, inanan vardır, inanmayan vardır, farklı mezhepler, farklı hatıralar, farklı korkular, farklı umutlar vardır. Necip Fazıl’ın zihni ise bu çeşitliliği çoğu zaman verimli bir hayat zenginliği olarak değil, üstesinden gelinmesi gereken bir dağınıklık olarak algılar. Fakat insanlık dağınıklık değildir; hayatın kendi çoğul dokusudur. Her farklılığı merkeze bağlama arzusu, düzen kuruyormuş gibi görünürken hayatı fakirleştirir. Bahçeyi sevmek başka, bahçedeki bütün çiçekleri aynı renge boyamak başkadır. Necip Fazıl’ın ideolojik bahçıvanlığı, bazen çiçeği korumaktan çok budamayı sever.

İdeolocya Örgüsü’nün en kritik taraflarından biri de eğitim, kültür ve sanat alanlarında belirir. Necip Fazıl’ın tahayyül ettiği dünyada eğitim özgür muhakeme alanı olmaktan çok, ideal insan tipini üretme makinesine dönüşme riski taşır. Kültür, halkın yaşayan hafızası olmaktan ziyade merkezin seçip düzenlediği bir anlam deposu hâline gelir. Sanat ise insanın varoluşsal çatlağını, ahlâkî huzursuzluğunu, dünyayla kavgasını ve kendi içindeki karanlığı açacak bir özgürlük alanı olmaktan çıkar, davanın hizmetinde bir yüksek ifade biçimine dönüştürülür. Oysa sanatın en büyük haysiyeti, tam da hiçbir davanın tam memuru olmamasıdır. Sanat tanıklık eder, rahatsız eder, güzelleştirir, bozar, sorar, yaralar, iyileştirir; ama bir ideolojik karargâhın üniformasını giydiği anda kendi tehlikeli masumiyetini kaybeder. Necip Fazıl’ın şair tarafı bunu derinden bilir; ideolog tarafı ise unutmak ister.

Bu unutmama hâli onun en büyük iç çelişkisidir. Şair Necip Fazıl, insanın içindeki karanlığı açık bırakır; ideolog Necip Fazıl, toplumun üzerini kapatmak ister. Şair bilinmezliğe bakar; ideolog kesinlik ister. Şair gecenin sesini dinler; ideolog sabah içtiması yaptırır. Şair iç kuyudan yankı getirir; ideolog meydanda komut verir. Bu yüzden *İdeolocya Örgüsü*, Necip Fazıl’ın şiirindeki büyük metafizik gerilimi toplumsal düzlemde taşıyamaz. Şiirdeki çile, ideolojide nizâma dönüşür; varoluşsal sancı, siyasal disipline çevrilir; iç hesaplama, dış

düşmanlaştırmaya kayar. Oysa gerçek düşünce, çilenin üstünü düzenle örtmez; çilenin içinden adalet, özgürlük, merhamet ve sorumluluk çıkarıp çıkaramadığına bakar. Necip Fazıl'ın metni bu sınavda zayıf kalır.

Kapalı dünya tasarımlarının hepsi aynı zaafı taşır: İnsanla değil, insan fikriyle ilgilenirler. Gerçek insan terler, korkar, sever, yanılır, sorar, değişir, itiraz eder, düşer, kalkar, bazen kendi inandığı şeye bile mesafe koymak ister. İdeolojik insan ise daha temizdir, daha düzgün görünür, daha kullanışlıdır; çünkü metnin içinde yaşar. Necip Fazıl'ın tasarladığı insan da çoğu zaman gerçek hayatın kirlî, karmaşık, özgür ve çelişkili insanı değildir; dava için hazırlanmış, merkezî nizâma uygun, itaatle yücelen, kendi sesini büyük sesin içinde eriten bir insandır. Bu insan modeli, şiirdeki yalnız insanla çarpışır. "Kaldırımlar"ın yalnız yürüyeni, *İdeolocya Örgüsü*'nün karargâhına girince kendi ayak sesini kaybeder. Bu, yalnız edebî bir kayıp değil, ahlâkî bir kayıptır.

Necip Fazıl'ın kapalı tasarımını savunanlar, genellikle onun bir kaos çağında düzen aradığını söyler. Bu kısmen doğrudur. Fakat her düzen arayışı meşru değildir. Hapishane de düzenlidir, kışla da düzenlidir, mezarlık da düzenlidir. Mesele düzenin varlığı değil, düzenin hangi hayatı mümkün kıldığıdır. İnsan nefes alıyor mu? Çocuk soru sorabiliyor mu? Muhalif konuşabiliyor mu? Kadın kendi kaderini kurabiliyor mu? Sanat iktidarı rahatsız edebiliyor mu? Hukuk merkezi sınırlayabiliyor mu? Dindarlık iktidarın dilini yumuşatıyor mu, yoksa ona kutsal kılıf mı diyor? *İdeolocya Örgüsü* bu sorular karşısında sıkışır. Çünkü tasarımın kalbinde özgürlükten çok nizâm, denetimden çok bağıllık, çoğulluktan çok merkez, ahlâkî muhasebeden çok tarihsel misyon vardır.

Heterobilim Okulu açısından bu metne sorulacak soru çok nettir: Bu örgü hayatı mı güçlendiriyor, yoksa hayatı bir kalıba mı sokuyor? Bilgi, insanın haysiyetini artırmak için mi kullanılıyor, yoksa onu ideolojik bir gövdeye dâhil etmek için mi? Praksiyom açısından mesele niyet değil sonuçtur. Necip Fazıl'ın niyeti bir medeniyet dirilişi olabilir; fakat sonuç, özgür düşünceyi daraltan, farklılığı tehdit gibi gören, otoriteyi estetikle parlatan, devleti büyüten ve insanı hizaya çağıran bir kapalı dünya tasarımıysa, bu niyet metni kurtarmaz. Çünkü düşüncenin ahlâkî, kendini ne kadar yüce anlattığıyla değil, hangi hayatları nasıl etkilediğiyle ölçülür. Bir fikrin vitrininde "diriliş" yazabilir; içeride insanın nefesi kesiliyorsa o vitrin yalnız güzel bir aldatmacadır.

Bu yüzden *İdeolocya Örgüsü* ağır biçimde eleştirilmelidir. Çünkü o, güçlü bir zihnin dağınık çağ karşısında kurduğu iddialı bir cevap gibi görünürken, özgürlüğün yerine nizâmı, çoğulluğun yerine merkezi, eleştirinin yerine bağıllığı, vicdanın yerine davayı koyma tehlikesi taşır. Necip Fazıl burada düşünürden çok mimar gibi davranır; fakat yaptığı bina geniş pencerele bir ev değil, kalın duvarlı bir karargâhtır. İçeride ışık vardır belki, ama ışığın yönünü merkez belirler. İçeride ses vardır belki, ama sesin tonu davaya göre ayarlanır. İçeride insan vardır belki, ama insanın kendi başına ayakta durmasına pek güvenilmez.

Filozof Kirpi: "Necip Fazıl dünyayı örgülemek istedi; fakat ipi fazla gerince düşüncenin kumaşını değil, insanın boğazını sıkıldı."

4. İSLÂMÎ DÜŞÜNCEYİ AHLÂKTAN ÇOK SİYASAL KİMLİĞE DARALTMASI

Necip Fazıl'ın en ağır biçimde eleştirilmesi gereken yönlerinden biri, İslâmî düşünceyi çoğu zaman ahlâkî bir derinleşme, nefis muhasebesi, adalet terbiyesi, merhamet disiplini ve kul hakkı hassasiyeti olarak değil, siyasal kimlik, cephe şuuru, tarihsel rövanş ve kültürel üstünlük dili olarak kurmasıdır. Burada mesele onun dindarlığı ya da dinî hassasiyeti değildir. Mesele, dinin hangi dile, hangi siyasal arzuya, hangi toplumsal ilişki biçimine tercüme edildiğidir. Çünkü din, insanı kendi kibrinden kurtaran bir rahmet alanı da olabilir, insanın kibrine kutsal kılıf diken bir üstünlük ideolojisi de. Necip Fazıl'ın metinlerinde birinci damar elbette vardır, özellikle şiirlerinde ölüm, hiçlik, günah, nefis ve Allah karşısında titreyen insan duygusu güçlüdür. Fakat

düzyazı ve siyasal söylem alanına geçtiğinde ikinci damar ağır basar. Din, insanı küçülten bir tevazu aynası olmaktan çıkıp, insanı cepheye yerleştiren bir kimlik zırhına dönüşür.

Bu daralma çok kritiktir. İslâmî düşüncenin merkezinde adalet, emanet, hakkaniyet, merhamet, istişare, ölçü, kul hakkı, yetim hakkı, yoksulun korunması, gücün sınırlanması, nefsin terbiyesi ve kibirle mücadele gibi ahlâkî ilkeler vardır. Necip Fazıl ise çoğu zaman bu damarları, dava, nizam, cemaat, liderlik, düşman, tarihî hesaplaşma ve medeniyet iddiası gibi daha sert ve siyasal kavramların gölgesinde bırakır. Böyle olunca İslâm, iç arınmanın zor ve sessiz emeği olmaktan çok, dışarıya karşı kurulan bir meydan okuma kimliği hâline gelir. İnsan kendi nefsinin tartacağına, başkasının sapmasını ölçmeye başlar. Kendi hırsını, kendi öfkesini, kendi iktidar iştahını, kendi sınıfsal konforunu, kendi dilindeki zulmü sorgulamak yerine, "karşı taraf" diye kurduğu hayalî ya da gerçek düşmanlara hüküm vermeyi daha kolay bulur. Bu, dindarlığın en eski ve en kirli kestirme yoludur.

Necip Fazıl'ın siyasal din dili, insanın iç dünyasında kurulması gereken ahlâk mahkemesini sık sık dış dünyada kurulacak bir kimlik mahkemesine taşır. Böylece dindar olmak, daha merhametli, daha adil, daha ölçülü, daha hakperest, daha mütevazı olmak anlamına gelmekten çok, belirli bir tarih yorumuna, belirli bir siyasî öfkeye, belirli bir kültürel cepheye, belirli bir liderlik arzusuna bağlanmak anlamına yaklaşır. Burada sorun, dinin toplumsal ve siyasal sonuçlarının olması değildir. Elbette inanç hayatı etkiler, kurumları etkiler, hukuk fikrini etkiler, adalet duygusunu etkiler. Fakat ahlâk siyasal kimliğe yenildiğinde dinin iç ışığı azalır. Geriye semboller, sloganlar, büyük cümleler, hamaset ve üstünlük hissi kalır. İnsan secdede küçülür gibi görünür, ama kürsüde büyüklük taslamaya devam eder. İşte Necip Fazıl'ın mirasında sık sık görülen tehlike budur.

Onun dili, İslâm'ı rahmetten çok haysiyet kavgası üzerinden konuşturur. Bu haysiyet kavgasının tarihsel bir arka planı vardır. Cumhuriyet'in sert modernleşmesi, dinî hayatın kamusal alanda baskılanması, eski kültürel formların aşağılanması, Batıcı seçkinlerin küçümseyici tavrı, elbette dindar muhayyilede bir incinme üretmiştir. Necip Fazıl bu incinmeyi güçlü bir dile kavuşturmuştur. Fakat incinmiş olmak insanı otomatik olarak haklı kılmaz. Mağduriyet, ahlâkî berraklık garantisi değildir. Hatta mağduriyet, işlenmezse hınca, hınç da kutsanırsa zulüm arzusuna dönüşebilir. Necip Fazıl'ın dinî siyasal dilinde bu dönüşümün izleri vardır. O, ezilmişliğin acısını taşır, fakat bu acıyı çoğu zaman daha adil bir çoğulluk fikrine değil, daha güçlü bir karşı hâkimiyet arzusuna bağlar. Yani mesele adalet değil, yer değiştirmiş iktidar gibi görünmeye başlar.

Bu noktada Necip Fazıl'ın İslâmî düşünceye verdiği zarar, yalnız kendi dönemine ait değildir. Onun dili, sonraki muhafazakâr kuşaklarda dindarlığın ahlâkî derinliğinden çok kimlikçi sertliğini beslemiştir. Birçok insan için dindarlık, yoksulun hakkını gözetmekten, kamu malına titremekten, güç karşısında hakkı söylemekten, çocuğun korkmadan soru sormasını sağlamaktan, kadının haysiyetini korumaktan, tabiatı emanet bilmekten, komşunun açlığını dert etmekten çok, "bizim mahalle"ye mensup olmak anlamına gelmiştir. Bu mahalle dili, Necip Fazıl'dan aldığı teatral sertlikle kendini sürekli kuşatma altında, sürekli haklı, sürekli tarihî bir kavganın merkezinde hissetmiştir. Fakat bu his, ahlâk üretmez. Çoğu zaman sadece bağırarak bir aidiyet üretir. Bağırarak aidiyet ise kul hakkını da, adaleti de, tevazuyu da, merhameti de kolayca ezer.

Necip Fazıl'ın din dilinde rahmetin geri çekildiği yerde öfke büyür. Oysa İslâmî düşüncenin asıl çetin imtihanı, düşmana benzeyerek güçlenmek değil, düşmanı bile adaletle sinayacak bir ahlâk geliştirmektir. Necip Fazıl'ın polemikçi üslubunda bu ölçü sık sık kaybolur. Karşısındaki insan yalnız yanlış düşünen biri değildir, çoğu zaman aşağılanacak, ezilecek, mahkûm edilecek bir figüre dönüşür. Bu dil, dinin ahlâkî inceliğiyle bağdaşmaz. Çünkü hakikat adına konuşmak, insanı hakaret etme hakkıyla donatmaz. İman, kalemi daha merhametli, daha dikkatli, daha sorumlu kılmalıdır. Kalem keskin olabilir, olmalıdır; fakat keskinlik ile zalimlik arasında ince bir çizgi vardır. Necip Fazıl bu çizgiyi çoğu zaman estetik bir hazzın içinde belirsizleştirir. Okur cümlelerin parlaklığına kapılır, fakat o cümlelerin ruhunda kaç kişiyi ezdiğini görmez.

Bu daralmanın kadın, çocuk ve toplum tasavvurunda da sonuçları vardır. İslâm ahlâkı, insanı Allah'ın emaneti olarak görmeyi gerektirir. Bu bakışta çocuk, dava için yetiştirilecek bir malzeme değil, korunacak bir soru, incitilmeyecek bir fitrat, güven içinde büyümesi gereken bir haysiyettir. Kadın, aile düzeninin süsü ya da ahlâkî vitrini değil, kendi vicdanı, akli, emeği ve kaderi olan bir öznedir. Yoksul, hamasetin dekoru değil, kamu düzeninin en ağır sorusudur. Fakat Necip Fazıl'ın siyasal İslâmî tahayyülü, bu somut insan yüzlerini çoğu zaman büyük medeniyet anlatısının içinde eritir. Büyük dava konuşurken küçük insanın nefesi duyulmaz. Oysa ahlâk küçük nefeslerde belli olur. Bir ideolojinin büyüklüğü, kürsüdeki sesiyle değil, çocuğun gözünde bıraktığı korku ya da güvenle ölçülür.

Necip Fazıl'ın İslâmî düşünceyi siyasal kimliğe daraltmasının en tehlikeli sonucu, iktidar karşısında ahlâkî mesafenin zayıflamasıdır. Din, güç karşısında insanı daha dikkatli yapmalıdır. Çünkü güç nefsi şişirir, kalbi sertleştirir, çevreyi dalkavuklarla doldurur, hakikati saray kapısında bekletir. Dindar düşünce iktidara yaklaştıkça daha fazla titremelidir. Necip Fazıl'ın mirasında ise dindarlık ile iktidar arzusu arasındaki mesafe yeterince korunmaz. Büyük düzen kurma arzusu, gücün ahlâkî tehlikelerini gölgeler. Devleti ele geçirmek, toplumu dönüştürmek, kültürü yeniden biçimlendirmek, insanı dava çizgisine sokmak, bütün bunlar sanki başlı başına ahlâkî bir başarıymış gibi sunulur. Oysa gücün kendisi sınanmadıkça, iktidarın dili sorgulanmadıkça, kamu malı kutsal emanet sayılmadıkça, muhalifin hakkı korunmadıkça, dinin siyasal varlığı sadece kutsallaştırılmış tahakküm üretir.

Bu yüzden Necip Fazıl eleştirisinde "takvâ" meselesi merkeze alınmalıdır. Takvâ, görünür dindarlık değildir. Takvâ, sloganın sesi değil, vicdanın titremesidir. Takvâ, başkasının günahını teşhir etmek değil, kendi nefsinin karanlığından korkmaktır. Takvâ, iktidarın sofrasında yüksek sesle konuşmak değil, o sofrada yetimin hakkı var mı diye susup hesap yapmaktır. Necip Fazıl'ın siyasal din dilinde bu iç titreme çoğu zaman dış gürültünün altında kalır. Dava büyür, nefis muhasebesi küçülür. Kimlik büyür, merhamet incilir. Tarihî öfke büyür, adalet terazisi sallanır. Bu yüzden onun dinî mirası, şiirindeki metafizik çile kadar saf değildir. İçinde hınç, temsil kibri, otorite arzusu ve siyasal üstünlük duygusu dolaşır.

Heterobilim Okulu açısından bu mesele çok nettir: Bilgi ve inanç, hangi sonucu üretmiştir? İnsanları daha adil, daha merhametli, daha özgür, daha sorumlu mu kılmıştır, yoksa onları daha öfkeli, daha hizipçi, daha buyurgan, daha düşmanlaştırıcı mı yapmıştır? Necip Fazıl'ın mirası bu sınavda ikiye ayrılır. Şiiri insanın içindeki karanlığa ayna tutar, ama siyasal din dili çoğu zaman o aynayı başkasının yüzüne fırlatır. Oysa din, insanın elinde taş değil, kalbinde ölçü olmalıdır. Bir toplum, dindarlığı kimlik kabuğuna çevirdiği anda ahlâkî kaslarını kaybeder. Geriye sembol bolluğu, vicdan yoksulluğu, hamaset gürültüsü kalır. Necip Fazıl bu gürültünün büyük bestecilerinden biridir.

Necip Fazıl İslâm'ı büyük bir medeniyet davası olarak savunurken, İslâm'ın en çetin ahlâkî yükünü, yani güç karşısında tevazu, düşman karşısında adalet, yoksul karşısında sorumluluk, çocuk karşısında merhamet, nefis karşısında korku ilkesini yeterince büyütememiştir. Onun dinî dili göğe bakar, fakat yerde ezilen insanın somut hakkını her zaman aynı berraklıkla görmez. Allah derken ses yükselir, ama kul hakkı söz konusu olduğunda siyasal dava bazen perde olur. İşte asıl kırılma budur.

Filozof Kirpi: "Necip Fazıl dini bir vicdan kuyusu olarak kazdı, fakat siyaset o kuyunun başına bayrak dikince, suyun tadına hınç karıştı."

5. HINÇ ESTETİĞİ VE DÜŞMAN ÜRETME MAKİNESİ

Necip Fazıl'ın eleştiriye en açık damarlarından biri, düşünceyi çoğu zaman karşılaşma, muhasebe ve derinleştirme alanı olarak değil, bir düşman teşhis ve imha sahnesi olarak kurmasıdır. Onun polemik dili

canlıdır, hatta yer yer baş döndürücü ölçüde parlaktır; fakat bu parlaklığın altında çoğu zaman ağır bir hınç, keskin bir yaftalama zevki, muhatabı anlamadan önce küçültme refleksi ve hakikati bir kılıç gibi sallama arzusu vardır. Necip Fazıl'ın kalemi yaralar; bazen hak ettiği yeri yaralar, bazen de yalnız kendi öfkesinin hedef aldığı yüzü. Burada meseleyi yanlış kurmamak gerekir: Polemik başlı başına kötü değildir. Fikir hayatında polemik gerekir, hatta bazen düşüncenin pasını söken tek şey sert polemiktir. Fakat polemik ahlâkî bir ölçüyle çalışmazsa fikir değil, linç üretir. Necip Fazıl'da sık sık görülen sorun budur: Düşünceyi keskinleştiren öfke ile muhatabı insanlıktan çıkaran hınç arasındaki sınır bulanıklaşır.

Hınç, yalnız kızgınlık değildir. Kızgınlık anlık olabilir, haklı olabilir, bir haksızlığa karşı vicdanın doğal tepkisi olabilir. Hınç ise daha derin, daha yapışkan, daha kimlik kurucu bir duygudur. Kendisini sürekli bir mağduriyet hafızasıyla besler, düşmanını kaybetmek istemez, çünkü düşmanı olmadan kendi varlığını açıklamakta zorlanır. Necip Fazıl'ın dünyasında düşman figürü çoğu zaman fazla merkezidir. Batıcı, pozitivist, inkârcı, laikçi, komünist, sahte aydın, züppe, dönme, münafık, taklitçi, ruhsuz bürokrat, köksüz elit, kalemşor, yoz sanatçı, ahlâksız modern, maneviyatsız nesil; bu liste uzar gider. Elbette bir kısmı tarihsel ve toplumsal gerçekliklere temas eder. Türkiye'de gerçekten de tepeden inme modernleşmenin kibri, halkı küçümseyen seçkinci dil, manevî hayatı gerilik diye damgalayan hoyrat akıl, kültürel sömürgecilik ve akademik taklitçilik vardır. Fakat Necip Fazıl bu gerçek sorunları çoğu zaman analitik bir sabırla değil, düşmanlaştırıcı bir estetikle işler. Sorunları kişilerde ve cephelerde toplar; yapıların karmaşıklığını öfkenin kolay haritasına indirger.

Bu hınç estetiğinin en büyük başarısı, okura güçlü bir duygusal enerji vermesidir. Okur kendini yalnız hissetmez, aşağılanmışlığının intikamını dilde alır, tarihsel kırgınlığını bir büyük cümlede içinde onarılmış zanneder. Necip Fazıl'ın cümlesi, incinmiş muhafazakâr bilince bir çeşit rövanş musikisi sunar. Fakat bu musikinin ahlâkî maliyeti ağırdır. Çünkü insan kendi yarasını iyileştirmek yerine, başkasının yaralanmasından haz almaya başlarsa orada fikir çürür. Necip Fazıl'ın polemik dili, takipçilerine çoğu zaman düşünmeyi değil, düşmanını daha keskin adlandırmayı öğretmiştir. Adlandırma elbette önemlidir; ama adlandırma teşhis için yapılırsa düşünce olur, mahkûm etmek için yapılırsa ideolojik mühür olur. Necip Fazıl'ın mirasında mühür çoktur, muhasebe azdır.

Düşman üretme makinesi, yalnız dışarıya karşı çalışmaz; içeriği de disipline eder. Bir hareket ya da düşünce çevresi kendini sürekli düşmanlara karşı kurduğunda, kendi içindeki eleştiriyi de düşmanlaşma korkusuyla bastırır. Çünkü "şimdi sırası değil", "dava zarar görür", "karşı taraf sevinir", "iç tartışma fitne çıkarır" gibi gerekçeler devreye girer. Necip Fazıl'ın dava dili bu kapıyı sık sık aralar. Düşman büyüdükçe, iç muhasebe küçülür. Hınç yükseldikçe, vicdanın kendi kendine sorduğu sorular kısılır. Böylece düşünce bir süre sonra kendi hakikatini sınamak yerine, kendi cephesini korumaya çalışır. Bu ise ahlâkî bakımdan çok tehlikelidir. Çünkü en büyük çürüme, insanın karşı tarafı eleştirmeyi öğrenip kendi tarafını denetlemeyi unutmasıyla başlar.

Necip Fazıl'ın polemiklerinde kullanılan dil, birçok kez muhatabın fikrini değil, şahsiyetini hedef alır. Bu, Türk düşünce hayatında zaten güçlü olan kötü bir alışkanlığı daha da keskinleştirmiştir. Bizde fikir ayrılığı çoğu zaman ahlâkî ithama çevrilir. Yanlış düşünen cahildir, karşı çıkan haindir, farklı yorumlayan sapmıştır, eleştiren satılmıştır, tereddüt eden zayıftır, susmayan fitnedir. Necip Fazıl bu geleneği sadece sürdürmez, ona edebî bir ihtişam da kazandırır. Cümle ne kadar güzel kurulursa, haksızlık o kadar geç fark edilir. Bu yüzden onun polemleri okunurken insanın dikkatli olması gerekir. Çünkü zekâ, adaletin yerine geçmez. Üslup, hakkaniyetin yerini tutmaz. Birini yerle bir eden cümlelerin estetik değeri olabilir; fakat ahlâkî değeri ayrıca sorgulanmalıdır. Güzel hakaret, yine hakarettir. Parlak haksızlık, yine haksızlıktır.

Buradaki mesele Necip Fazıl'ın sert olması değildir. Sertlik bazen zorunludur. Yumuşak dil her zaman ahlâklı dil değildir; bazen zulmü cilalar, iktidarın ayıbını örter, haksızlığı salon cümleleriyle görünmez kılar. Fakat sertlik başka, hınç başka şeydir. Sertlik hakikatin yükünü taşır; hınç kendi zevkini taşır. Sertlik gerektiğinde

kendi mahallesini de keser; hınç daha çok karşı mahalleyi doğramaktan hoşlanır. Sertlik insanı uyandırır; hınç insanı sarhoş eder. Necip Fazıl'ın en problemlili tarafı, sertliği sık sık hınca yaklaştırmasıdır. Bu yüzden onun dili, hakikatin kılıcı olmaktan çok, bazen kimlik öfkesinin kamçısına dönüşür. Kamçı ise eğitmez; korkutur, iz bırakır, sonra da buna disiplin denir.

Hınç estetiği, insanın dünyayı ikili karşıtlıklarla görmesini kolaylaştırır. Biz ve onlar, iman ve inkâr, ruh ve madde, yerli ve taklitçi, dava eri ve hain, hakikat ve batıl, merkez ve sapma. Elbette düşünce ayrımlar yapar; ayırım yapmayan zihin çamura döner. Fakat hayat bu kadar düz değildir. İnsanlar çoğu zaman karışık, çelişkili, eksik, parçalı, yaralı ve aradadır. Bir insan hem yanlış düşünebilir hem iyi niyetli olabilir. Bir modernleşme hamlesi hem baskıcı hem bazı alanlarda özgürleştirici olabilir. Bir gelenek hem hafıza taşıyabilir hem zulüm üretebilir. Bir dindar hem samimi hem iktidar karşısında kör olabilir. Bir laik hem kibirli hem hukuk konusunda haklı olabilir. Hınç estetiği bu karmaşıklığı sevmez. Çünkü karmaşıklık düşmanın yüzünü insanileştirir. Necip Fazıl'ın dili ise çoğu zaman düşmanı insanileştirmek yerine karikatürleştirir. Karikatürleştirilen düşmanla tartışılmaz; sadece teşhir edilir.

Bu düşmanlaştırıcı üslup, şiirindeki metafizik derinlikle de çelişir. Şiir, insanın içindeki karanlığı bilir. Şiir, insanın tek parça olmadığını, herkesin içinde korku, arzu, günah, pişmanlık, arayış ve zaaf bulunduğunu sezer. Necip Fazıl'ın şiiri bu sezgiye sahiptir. Fakat polemikçi Necip Fazıl, karşısındaki kişiyi çoğu zaman bu karmaşıklıktan mahrum bırakır. Kendisi çile sahibidir, karşı taraf çoğu zaman düşkün, sapmış, taklitçi ya da ruhsuzdur. Bu, ahlâkî bir haksızlıktır. Çünkü insanın kendi iç karanlığına tanıdığı derinliği başkasının iç dünyasına tanımaması, düşüncenin değil nefsin zaferidir. Kendi günahını trajedi, başkasının hatasını karakter bozukluğu saymak, her dönemin en konforlu ikiyüzlülüğüdür.

Necip Fazıl'ın bu yönü, muhafazakâr entelektüel dil üzerinde uzun vadeli bir deformasyon üretmiştir. Birçok takipçi, onun şiirindeki metafizik tedirginliği değil, polemikindeki yargıç tonunu miras aldı. Dava adına konuşan, karşısındakini ezmeyi fikir sanan, alay etmeyi derinlik zanneden, yüksek sesle hüküm vermeyi cesaret kabul eden bir dil yayıldı. Bu dil, düşünce üretmekten çok saf belirler. Fikrin kendisi ikinci plandadır; önemli olan kimin yanında, kime karşı, hangi sloganla durduğundur. Bu yüzden Necip Fazıl'dan sonra gelen bazı çevrelerde edebî parlı çok, fikrî sabır azdır. Cümle kurulur, ama soru kurulmaz. Hüküm verilir, ama delil işlenmez. Düşman teşhis edilir, ama kendi mahallenin çürüğü koklanmaz. Sonra bu manzaraya "fikrî mücadele" denir. Hayır, bu çoğu zaman mahalle boksudur; eldiven de yok, hakem de yok, vicdan zaten tribünde kalmıştır.

Heterobilim Okulu açısından hınç estetiği, bilginin ve dilin zehirlenme biçimlerinden biridir. Çünkü bilgi hayatı güçlendirmek yerine düşman imal etmeye başladığında, artık hakikatin değil iktidar arzusunun malzemesi olur. Dil, insanı daha dikkatli, daha merhametli, daha sorumlu, daha uyanık yapmıyorsa, sadece daha öfkeli ve daha hizipçi yapıyorsa, orada bir epistemik zehirlenme vardır. Necip Fazıl'ın polemik mirası bu açıdan masaya yatırılmalıdır. Hangi kavramları çoğalttı? Hangi duyguları meşrulaştırdı? Hangi insan tipini yüceltti? Kendi mahallesine hangi ahlâkî denetimi öğretti? Çocuğun sorusunu mu büyüttü, yoksa çocuğa kime kızacağını mı ezberletti? Bu sorular rahat değildir, ama sorulmadan Necip Fazıl eleştirisi derinleşmez.

Necip Fazıl'ın hınç estetiği, bir yönüyle Türkiye'nin bitmeyen kimlik savaşlarının edebî laboratuvarıdır. Burada incinmişlik vardır, öfke vardır, zekâ vardır, tarihsel kırgınlık vardır, sahici itirazlar vardır; fakat bütün bunların içine karışmış güçlü bir cezalandırma arzusu da vardır. O arzuyu görmeden Necip Fazıl'ı yalnız "dava adamı" diye okumak hafızaya haksızlık olur. Onun cümleleri bazen gerçeği gösterir, bazen gerçeğin üstüne öfkenin gölgesini düşürür. Bazen karanlığı deler, bazen karanlığı daha kullanışlı hâle getirir. Bu yüzden yapılması gereken şey, Necip Fazıl'ın polemik gücünü inkâr etmek değil, o gücün ahlâkî maliyetini sormaktır. Her güçlü dil iyi dil değildir. Her sarsıcı cümle hakikat taşımaz. Her düşman teşhisi adalet üretmez.

Sonuçta Necip Fazıl'ın hınç estetiği, Türk düşüncesine hem enerji hem zehir bırakmıştır. Enerjisi, uyuşukluğu bozması, sahte seçkinleri rahatsız etmesi, kültürel aşağılanmaya karşı bir söz direnci kurmasıdır. Zehri ise düşman üretmeyi düşünce sanması, hakareti teşhisle karıştırması, öfkeyi ahlâkî üstünlük duygusuyla parlatması, kendi mahallesine iç denetim yerine dış düşman konforu sunmasıdır. Bu miras bugün hâlâ yaşıyor. Birçok kişi hâlâ düşünmek yerine düşmanını adlandırınca rahatlıyor. Birçok çevre hâlâ kendi çürümesini konuşmamak için karşı tarafın günah defterini açıyor. Necip Fazıl bu alışkanlığın tek kaynağı değildir, ama en güçlü estetik kaynaklarından biridir.

Filozof Kirpi şöyle der: "Necip Fazıl'ın kalemi bazen hakikatin kapısını çaldı, bazen de hıncın demirini dövdü; sorun şu ki, takipçileri çoğu zaman kapıyı değil, demiri sevdi."

6. MODERNLEŞME ELEŞTİRİSİNİN SİĞLAŞTIĞI YERLER

Necip Fazıl'ın modernleşme eleştirisi, ilk bakışta güçlü bir sezgiye yaslanır: Türkiye'nin Batılılaşma hikâyesi yalnız teknik bir yenilenme, kurum aktarımı veya medenîleşme hamlesi değildir, derin bir ruh kırılması, hafıza kopuşu, dil yaralanması ve toplumsal kendilik kaybı üretmiştir. Bu sezgi önemlidir. Çünkü Cumhuriyet modernleşmesinin ve ondan önce başlayan geç Osmanlı Batılılaşmasının içinde gerçekten de taklit, tepeden inmecilik, halkı küçümseyen seçkinci kibir, manevî hayatı gerilik diye yaftalayan kuru pozitivism, kıyafetle zihniyeti aynı şey sanan yüzeysel reformculuk ve kendi toplumunu laboratuvar faresi gibi gören mühendislik aklı vardır. Necip Fazıl bu yaranın kokusunu almıştır. Fakat koku almak başka, yaranın anatomisini doğru çıkarmak başka şeydir. Onun modernleşme eleştirisi en güçlü olduğu yerde bile çoğu zaman öfkenin, rövanş arzusunun, kültürel mağduriyet duygusunun ve keskin karşıtlıkların elinde sığlaşır. Modernleşmeyi derinlemesine çözümlenmek yerine, sık sık "Batı taklitçiliği" ve "ruhsuzluk" ekseninde mahkûm eder. Teşhis yer yer isabetlidir, fakat tedavi diye önerilen şey çoğu zaman yeni bir kapalılık, yeni bir hiyerarşi, yeni bir merkezî disiplin ve başka bir vesayet dilidir.

Necip Fazıl'ın Batı eleştirisinde ilk problem, Batı'yı çoğu zaman yekpare bir düşman figürüne dönüştürmesidir. Oysa Batı dediğimiz şey tek parça değildir. Batı'nın içinde sömürgecilik vardır, kapitalist açgözlülük vardır, ırkçılık vardır, pozitivist kibir vardır, insanı makineye indirgeyen soğuk akıl vardır. Fakat Batı'nın içinde hukuk devleti arayışı, iktidarı sınırlama fikri, birey hakları, eleştirel düşünce, bilimsel yöntem, kamusal tartışma kültürü, sanat özgürlüğü, kilise tahakkümüne karşı vicdan mücadelesi, işçi hakları, kadın hakları ve yurttaşlık bilinci de vardır. Necip Fazıl bu karmaşıklığı çoğu zaman taşımaz. Batı'yı iç gerilimleriyle, kendi kendini eleştirme kapasitesiyle, farklı tarihsel damarlarıyla düşünmek yerine, onu "karşı medeniyet" veya "ruhsuz taklit kaynağı" olarak keskinleştirir. Bu yöntem edebî olarak etkileyicidir, fakat düşünsel olarak sorunludur. Çünkü düşmanı büyütme, analizi büyütmez. Hatta çoğu zaman analizi küçültür. Karşına dev bir gölge koyarsın, sonra gölgeyle savaşıırken gerçek nesnelere kaybedersin.

Modernleşme eleştirisinin ikinci sığı, Cumhuriyet'in ve laikleşmenin yarattığı gerçek baskıları görürken, bu süreçlerin bazı özgürleştirici boyutlarını yeterince tartmamasıdır. Evet, Cumhuriyet'in jakoben bir damarı vardır. Evet, devlet, toplumu dönüştürürken zaman zaman hoyrat davranmıştır. Evet, dinî hayat ve geleneksel kültür üzerinde küçümseyici bir üst dil kurulmuştur. Fakat bunun yanında hukukî yurttaşlık, eğitim seferberliği, kadınların kamusal görünürlüğü, saltanat ve hilafet sonrası siyasî egemenlik tartışması, modern kurumların oluşumu, bilimsel eğitimin yaygınlaşması gibi başlıklar da vardır. Bunlar hatasız değildir, kutsal değildir, eleştiriden muaf değildir. Fakat yok sayılmaları da adil değildir. Necip Fazıl'ın öfkesi, çoğu zaman bu çok katmanlı tabloyu iki renge indirir: Ruhlu geçmiş ve ruhsuz modernlik. Oysa geçmiş bütünüyle ruhlu değildir, modernlik de bütünüyle ruhsuz değildir. Geçmişte de zulüm vardı, sınıf vardı, patriyarka vardı, devlet

şiddeti vardı, cehalet vardı, taassup vardı. Modernlikte de yalnız taklit değil, bazı alanlarda hak arama, itiraz, hukuk ve özgürlük imkânı vardı. Necip Fazıl'ın dili bu ara tonlara çoğu zaman tahammül etmez.

Üçüncü problem, modernleşmeyi eleştirirken modernleşmenin ürettiği insan tipini anlamaktan çok mahkûm etmeye yönelmesidir. Batıcı aydın, laik bürokrat, pozitivist öğretmen, salon entelektüeli, köksüz şehirli, taklitçi sanatçı gibi figürler onun dilinde çoğu zaman karikatüre dönüşür. Elbette bu tiplerin gerçek hayatta karşılıkları vardır. Türkiye'de kendi halkına tepeden bakan, halkın dinî ve kültürel dünyasını anlamadan yargılayan, Fransızca kelimeyle yerli hakikati gömdüğünü sanan, akademik diplomayı ahlâk yerine koyan çok insan çıkmıştır. Fakat eleştiri, tipolojiyi karikatüre çevirdiği anda kendi ciddiyetini de aşındırır. Çünkü karikatür, anlamayı değil küçümsemeyi kolaylaştırır. Necip Fazıl'ın modernleşme eleştirisinde bu küçümseme iştahı belirgindir. Böylece modern insanın yaşadığı gerçek kopuş, yalnız bir ahlâk düşüklüğü gibi sunulur. Oysa modernleşme süreci, insanların gündelik hayatını, sınıf ilişkilerini, şehir deneyimini, eğitim arzusunu, kadınların konumunu, köylünün şehirle ilişkisini, meslek yapısını, devletle temas biçimini ve hafıza düzenini çok karmaşık biçimde dönüştürmüştür. Bu karmaşıklığı yalnız "taklitçilik" diye açıklamak, büyük bir toplumsal olayı küçük bir ahlâkî hakarete hapsetmektir.

Dördüncü sığılık, onun modernleşme eleştirisinin güçlü bir alternatif özgürlük teorisi üretmemesidir. Necip Fazıl modern dünyayı eleştirir, fakat yerine koyduğu dünya çoğu zaman daha açık, daha çoğul, daha hukukî, daha denetlenebilir, daha adil bir toplum tasarımı değildir. Daha çok merkezî, disiplinli, maneviyatçı, hiyerarşik ve dava eksenli bir düzen tahayyülüdür. Bu da eleştirinin ahlâkî gücünü azaltır. Çünkü modernliğin insanı makineleştiren, piyasaya teslim eden, ruhu yoran ve toplumu köksüzleştiren taraflarını eleştirmek haklıdır; fakat bu eleştirinin sonunda insanı başka bir otoritenin malzemesi yapmak haklı değildir. Modern bireyciliğin yalnızlığına karşı cem fikri kurulabilir, ama cem fikri insanın sesini boğmamalıdır. Seküler kibrin maneviyat düşmanlığı eleştirilebilir, ama maneviyat adına hukuk ve özgürlük daraltılamaz. Batı taklitçiliği sorgulanabilir, ama yerli otoriterlik kutsanamaz. Necip Fazıl'ın modernleşme eleştirisi bu ince teraziyi çoğu zaman kuramaz.

Beşinci problem, onun modernliği ahlâkî çürüme ile neredeyse özdeşleştirme eğilimidir. Modern şehir, modern sanat, modern kadın, modern eğitim, modern eğlence, modern medya ve modern aydın figürleri onun zihninde sık sık bir yozlaşma tablosunun parçaları olarak belirir. Fakat modernlik yalnız çürüme üretmez, yeni ahlâkî sorular da üretir. İşçinin hakkı, kadının kamusal haysiyeti, çocuğun pedagojik güvenliği, yurttaşın devlet karşısında korunması, basın özgürlüğü, bilimsel düşüncenin dogmaya karşı hakkı, mahremiyet, kamusal denetim, sınıf adaleti gibi birçok mesele modern süreçlerle görünür hâle gelmiştir. Geleneksel toplumlar bu meseleleri kendiliğinden çözmüş değildi. Hatta çoğu zaman bu sorunları sorun olarak bile görmüyordu. Necip Fazıl'ın modernleşme eleştirisi, modernliğin açtığı bu ahlâkî imkânları yeterince hesaba katmadığında, geçmişi olduğundan daha temiz, bugünü olduğundan daha kirlî gösterir. Bu da düşünce değil, nostaljik duman üretir.

Altıncı sığılık, modernleşme eleştirisinin sınıfsal ve ekonomik boyutlarda yeterince derinleşmemesidir. Batılılaşma yalnız zihniyet meselesi değildir; mülkiyet düzeni, bürokrasi, eğitim imkânları, şehirleşme, sermaye birikimi, emek ilişkileri, yoksulluk, taşra ve merkez ilişkisi, kültürel sermaye dağılımı gibi somut alanlarla ilgilidir. Necip Fazıl'ın dili bu somut iktisadî ve toplumsal çözümlere göre daha çok metafizik, kültürel ve ideolojik bir yüksek perdeden konuşur. Bu yüksek perde edebî etki üretir, fakat bazen pazar filesini, işçi elini, okul sırasını, kiralık ev rutubetini, memur maaşını, köyden kente gelen ailenin sıkışmasını, kız çocuğunun eğitim korkusunu, yoksulun adliye koridorundaki bekleyişini göremez. Modernleşme dediğimiz şey yalnız zihinlerde değil, mutfakta, sokakta, okulda, fabrikada, tapu dairesinde ve hastane kuyruğunda yaşanmıştır. Necip Fazıl'ın büyük medeniyet cümleleri, bu küçük ama hakiki sahneleri çoğu zaman gölgede bırakır.

Yedinci problem, Batı eleştirisinin yerli olanı otomatik olarak ahlâklı göstermeye meyletmesidir. Oysa yerli olan da çürüyebilir. Gelenek de zulüm üretebilir. Mahalle de insanı boğabilir. Aile de şiddet alanı olabilir. Cemaat de iktidar aparatı hâline gelebilir. Dindar dil de kamu malını yiyebilir. Yerli bürokrat da rüşvet alabilir. Kökene yaslanmak, ahlâk garantisi değildir. Necip Fazıl'ın modernleşme eleştirisinin zayıf noktası burada çok belirgindir: Batı kaynaklı olanı kolayca şüpheli, yerli ve manevî iddia taşıyanı kolayca makbul görme eğilimi. Hâlbuki Heterobilim Okulu açısından soru köken değil, sonuçtur. Bir kurum nereden geldi diye değil, hangi hayatı güçlendirdi, hangi hayatı ezdi, kimin haysiyetini korudu, kimin sesini kısıtı diye sınılanır. Yerli zulüm zulümdür. Maneviyat cümlesiyle gelen tahakküm, tahakküm olmaktan çıkmaz. Secde eden el, kamu malına uzanıyorsa secdenin gölgesi o eli temizlemez.

Necip Fazıl'ın modernleşme eleştirisi, bu yüzden hem vazgeçilmez hem yetersizdir. Vazgeçilmezdir, çünkü Türkiye'nin taklitçi, seçkinci, hafızasız, tepeden inmecî, kuru modernleşme aklını sert biçimde sarsmıştır. Yetersizdir, çünkü bu sarsıntıyı çoğulcu bir adalet fikrine, özgürlükçü bir siyasal ahlâka ve somut toplumsal çözümlenmeye taşıyamamıştır. O, modernliğin kibirli yüzünü iyi görür, ama kendi önerdiği dünyanın kibir ihtimalini yeterince görmez. Batı'nın tahakkümünü teşhir eder, ama yerli tahakkümün maskesini indirmekte zayıf kalır. Taklitçiliği yerden yere vurur, fakat özgünlük adına kapalı bir itaat düzeninin kapısını aralar. İşte Necip Fazıl'ın modernleşme eleştirisinin sınırı budur: İsyanı güçlüdür, fakat özgürlük bilgisi zayıftır.

Bugün Necip Fazıl'ı yeniden eleştirmek, onun modernleşme karşısındaki haklı öfkesini inkâr etmek anlamına gelmez. Aksine o öfkenin nereye savrulduğunu, hangi ahlâkî sınırları ihmal ettiğini, hangi yeni körlükleri ürettiğini sormak gerekir. Türkiye'nin modernleşme hikâyesi ne Batıcıların anlattığı gibi saf ilerleme masalıdır ne de Necip Fazıl'ın öfkesinde sık sık beliren biçimiyle yalnız ruh kaybı ve ihanet hikâyesidir. Bu hikâyede okul vardır, yasak vardır, umut vardır, kibir vardır, kadınların kamusal mücadelesi vardır, köy çocuğunun defteri vardır, dinî hayatın incinmesi vardır, hukuk arayışı vardır, devlet şiddeti vardır, bilim arzusu vardır, kültürel kopuş vardır. Gerçek analiz, bu parçaları aynı sofraya koyabilir. Necip Fazıl ise çoğu zaman sofrayı ikiye böler: Bizim ekme ve onların zehri. Oysa bazen zehir bizim kaptadır, bazen ekme karşı sofradan gelir.

Filozof Kirpi: "Necip Fazıl modernliğin yüzündeki pudrayı kazıdı, fakat aynayı fazla öfkeyle tuttuğu için kendi yüzündeki otoriter lekeyi seçemedi."

7. CUMHURİYET ELEŞTİRİSİNDE HESAPLAŞMA YERİNE HUSUMET

Necip Fazıl'ın Cumhuriyet eleştirisi, Türk düşünce hayatında yalnız bir fikir ayrılığı değil, derin bir hınç, ağır bir kültürel yaralanma ve uzun süre bastırılmış bir siyasal hafızanın patlaması olarak okunmalıdır. Onun Cumhuriyet'e yönelik itirazlarında bütünüyle haksız olduğunu söylemek kolaycı olur. Cumhuriyet modernleşmesinin tepeden inmecî tarafı, dinî hayatı ve geleneksel hafızayı küçümseyen seçkinci dili, halkı terbiye edilecek bir kitle olarak gören bürokratik aklı, tarih ve medeniyet sürekliliğini kesintiye uğratan sert sembolik operasyonları elbette eleştiriye açıktır. Necip Fazıl bu yarayı gördü, kokladı, cümleye çevirdi, kürsüye taşıdı, şiirsel öfkenin yakıcı ışığıyla görünür kıldı. Fakat onun büyük problemi, bu eleştiriye soğukkanlı bir tarihsel hesaplasmaya, kurumsal bir demokrasi arayışına, özgürlükçü bir hukuk fikrine ve ahlâkî bir muhasebeye dönüştürememesidir. Eleştirinin yerini çoğu zaman husumet aldı. Hesaplama zor iştir, belge ister, ölçü ister, karşı tarafın da insan olduğunu unutmayan bir vicdan ister. Husumet daha kolaydır, çünkü dünyayı ikiye böler, kendi öfkesini hakikat sanır, karşısındakini tarihsel günahın taşıyıcısı yapar ve sonra rahatça hüküm verir.

Necip Fazıl'ın Cumhuriyet eleştirisinde en belirgin sorun, Cumhuriyet'i çoğu zaman karmaşık bir tarihsel dönüşüm olarak değil, neredeyse yekpare bir kopuş, ruhsuzlaşma ve ihanet anlatısı içinde düşünmesidir. Oysa Cumhuriyet, tek renkten oluşan bir tablo değildir. İçinde jakobenlik vardır, ama eğitim seferberliği de

vardır. İçinde dinî alana müdahale vardır, ama saltanat düzeninden yurttaşlığa geçiş iddiası da vardır. İçinde Batıcı kibir vardır, ama yoksul Anadolu çocuklarına okul kapısı açma arzusu da vardır. İçinde devletçi sertlik vardır, ama imparatorluk enkazından yeni bir siyasal topluluk kurma çabası da vardır. İçinde hafıza tahribatı vardır, ama yeni bir hukuk düzeni arayışı da vardır. Necip Fazıl bu çok katmanlı yapıyı çoğu zaman taşımak istemez. Çünkü onun polemik enerjisi, ara tonları sevmez. O, Cumhuriyet'in yaralarını büyütürken, Cumhuriyet'in açtığı bazı tarihsel imkânları ya küçümser ya da görmezden gelir. Bu yüzden eleştirisi keskindir, fakat adaleti eksiktir.

Cumhuriyet'e yönelik sahici bir hesaplaşma, önce şunu kabul etmek zorundadır: Bir toplumun geçmişten koparılması büyük bir travmadır. Dilin, kıyafetin, eğitimin, takvimin, hukuk düzeninin, kamusal sembollerin ve hafıza rejiminin kısa sürede değiştirilmesi, yalnız idarî reform değildir; insanın dünyayı anlamlandırma biçimine müdahaledir. Necip Fazıl bu müdahalenin ruhsal maliyetini doğru sezdi. Fakat aynı hesaplaşma ikinci bir soruyu da sormalıdır: Eski düzen gerçekten masum muydu? Osmanlı son döneminin toplumsal eşitsizlikleri, eğitim açığı, hukukî dağınıklığı, saray ve bürokrasi ilişkileri, halkın siyasî özne olma kapasitesinin sınırlılığı, kadınların konumu, sınıf ve taşra meseleleri ne olacaktı? Necip Fazıl'ın Cumhuriyet eleştirisi, eski dünyanın hesabını yeterince görmez. Geçmiş, Cumhuriyet'in hoyratlığı karşısında ahlâkî bir sığınak gibi parlatır. Oysa geçmiş sığınak değildir, o da otopsi ister. Bir medeniyetin hatırası kıymetlidir, ama hatıra tek başına adalet üretmez. Ecdat duygusu, mahkeme yerine geçmez.

Necip Fazıl'ın husumet üreten dili, Cumhuriyet eleştirisini çoğu zaman kurucu bir soruya taşıyamaz: Nasıl bir özgür toplum? Bu soru sorulmadığında Cumhuriyet eleştirisi, demokratik bir derinleşme yerine kültürel rövanşa dönüşür. Cumhuriyet'in vesayetçi aklına karşı çıkmak haklıdır, fakat onun yerine dinî ve kültürel çoğunluk adına başka bir vesayet dili kurmak haklı değildir. Cumhuriyet'in halkı terbiye eden devlet aklı eleştirilebilir, fakat insanı dava adına hizaya sokan merkezî bir düzen tasarlamak başka bir terbiyecilik biçimidir. Cumhuriyet'in din üzerindeki baskısı eleştirilebilir, fakat din adına düşünce, sanat, kadın, çocuk, muhalefet ve farklı hayat tarzları üzerinde baskı kurulamaz. Necip Fazıl'ın eleştirisinde bu ince ayırım çoğu zaman bulanık kalır. O, Cumhuriyet'in otoriterliğine itiraz ederken, kendi otoriter arzusuyla yeterince yüzleşmez. Böylece eleştiri, özgürlüğün değil, yer değiştirmiş iktidarın dili hâline gelir.

Cumhuriyet eleştirisindeki husumetin en yıkıcı tarafı, toplumun ortak hafızasını iki düşman kampa bölmesidir. Bir tarafta dindar, yerli, manevî, mazlum ve hakiki millet; diğer tarafta Batıcı, köksüz, laikçi, seçkinci ve halka yabancı zümre. Bu ayırım bazı gerçek deneyimlere temas etse de bütünüyle alındığında tehlikelidir. Çünkü toplum bu kadar temiz bölünmez. Dindar mahallede de kibir, çıkar, zulüm, cehalet ve ikiyüzlülük bulunur. Laik çevrelerde de hukuk hassasiyeti, özgürlük arzusu, dürüstlük, emek ve memleket kaygısı bulunabilir. Yerli görünen her şey sahici değildir, modern görünen her şey köksüz değildir. Necip Fazıl'ın dili bu karışıklığı taşımakta zorlanır. O, tarihsel yarayı teşhis ederken insan yüzlerini sert ideolojik maskelere dönüştürür. Maskeyle kavga etmek kolaydır, yüzle karşılaşmak zordur. Düşünce yüz ister, husumet maske sever.

Bu noktada onun Cumhuriyet eleştirisi, Türkiye'de muhafazakâr siyasal dilin uzun süreli bir hastalığını da beslemiştir: Sürekli mağduriyet üzerinden ahlâkî dokunulmazlık üretmek. Evet, dindar kesimler Cumhuriyet'in bazı dönemlerinde dışlanmış, aşağılanmış, kamusal alanda daraltılmıştır. Fakat mağduriyet, gelecekte kurulacak her iktidarı temizlemez. Mağdur olanın iktidara geldiğinde adil olacağı garanti değildir. Hatta işlenmemiş mağduriyet, iktidara kavuştuğunda daha sert, daha intikamcı ve daha kör olabilir. Necip Fazıl'ın dili, mağduriyeti adaletle terbiye etmek yerine, çoğu zaman hınçla parlatır. Bu yüzden onun Cumhuriyet eleştirisi, iktidar ahlâkı konusunda zayıf kalır. "Bize ne yaptılar?" sorusu güçlüdür, ama "biz güç sahibi olunca ne yapacağız?" sorusu yeterince güçlü değildir. Oysa ahlâk ikinci soruda belli olur. İlk soru hafızayı açar, ikinci soru vicdanı sınar.

Necip Fazıl'ın Cumhuriyet eleştirisinde laiklik meselesi de çoğu zaman derinleştirilemez. Laikliğin Türkiye'de uygulanma biçimi elbette sert, devletçi ve müdahaleci olmuştur. Din ile devlet arasında özgürlükçü bir mesafe kurmak yerine, devletin dini düzenlediği, sınırladığı, denetlediği bir laiklik pratiği ortaya çıkmıştır. Bu eleştiri haklıdır. Fakat laiklik yalnız din karşıtlığı değildir; farklı inançların, inançsızların, mezheplerin, hayat tarzlarının ve bireysel vicdanların devlet karşısında korunması meselesidir. Necip Fazıl'ın dilinde laiklik çoğu zaman düşman bir ideolojiye indirgenir. Bu indirgeme, devletin herhangi bir dinî yorumun aygıtına dönüşmesi hâlinde doğacak tehlikeleri görmeyi zorlaştırır. Din devletin eline geçtiğinde kutsallaşmaz, çoğu zaman devletleşir. Devletin sertliği dine bulaşır, dinin dili bürokrasiye benzer, iman yönetmelik kokmaya başlar. Necip Fazıl bu riski yeterince büyütmez. Çünkü onun kavgası daha çok laik vesayete yönelmiştir, dinî vesayetin tehlikesi ise gölgede kalır.

Cumhuriyet eleştirisinde ağır bir ahlâkî eksik daha vardır: Çocuk ve gelecek meselesi. Cumhuriyet kendi çocuk tipini üretmek istedi; andlarla, törenlerle, okul sıralarıyla, resmî tarih anlatısıyla, disiplinle ve sembollerle bir yurttaş inşa etmeye çalıştı. Necip Fazıl buna itiraz etti. Fakat onun dünyasında da çocuk, özgür soru sahibi bir varlık olarak yeterince korunmaz; bu kez başka bir davanın çocuğu yapıma riski taşır. Çocuğun başındaki resmî şapka çıkarılır, yerine dava başlığı giydirilir. Oysa mesele çocuğun hangi sembolle hizaya sokulacağı değil, çocuğun soru sorma hakkının nasıl korunacağıdır. Cumhuriyet'in resmî pedagojisi eleştirilecekse, yerine başka bir resmî pedagojinin manevî makyajlı hâli konulamaz. Heterobilim Okulu açısından eğitim, çocuğun başını indirmek değil, sorusunu kaldırmaktır. Necip Fazıl'ın Cumhuriyet eleştirisi bu özgür çocuk fikrine ulaşmakta zorlanır; çünkü onun zihninde çocuk, çoğu zaman gelecek dava neslidir. Bu da başka bir mühendisliktir.

Necip Fazıl'ın Cumhuriyet karşısındaki öfkesi, sanat ve edebiyat alanında da ikili bir miras bırakmıştır. Bir yandan resmî kültürün boğucu dilini kırmış, manevî derinliği ve metafizik arayışı edebiyatın merkezine yeniden taşımış, pozitivist kuruluşun karşısına ruhun karanlık ormanını çıkarmıştır. Bu önemlidir. Fakat diğer yandan, sanatın özgürlüğünü dava disiplinine yaklaştırmış, estetik alanı da kimlik savaşının cephelerinden biri hâline getirmiştir. Cumhuriyet'in sanat üzerindeki resmî modernleşmeci baskısı eleştirilirken, sanatın başka bir ideolojik buyruğa sokulması kabul edilemez. Sanat ne devletin tören memurudur ne davanın süslü borazanı. Necip Fazıl'ın şairliği bu hakikati sezmiştir, fakat ideologluğu bu hakikati sık sık boğmuştur.

Bugün Necip Fazıl'ın Cumhuriyet eleştirisini yeniden okumak, ne Cumhuriyet'i kutsamak ne de Necip Fazıl'ı şeytanlaştırmak anlamına gelir. Asıl mesele şudur: Cumhuriyet'le hesaplaşmak mı istiyoruz, yoksa Cumhuriyet'ten nefret ederek kendi otoriter rüyamızı mı parlatıyoruz? Hesaplaşma, hem Cumhuriyet'in dinî hafızaya yaptığı haksızlıkları görür hem de din adına kurulabilecek baskı düzenlerini reddeder. Hem laikçi kibrin halkı aşağıladığını söyler hem de muhafazakâr kibrin iktidara gelince nasıl çürüyebileceğini gösterir. Hem geçmişin tahrip edilmesini eleştirir hem de geçmişin masumlaştırılmasına izin vermez. Necip Fazıl'ın dili bu çift taraflı neşteri çoğu zaman taşıyamaz. O daha çok tek taraflı bir ateşle konuşur. Ateş ısıtır, evet, ama ölçsüz kalırsa evi de yakar.

Heterobilim Okulu açısından Cumhuriyet eleştirisinin ölçüsü bellidir: Hangi hafıza hayatı güçlendiriyor, hangi hafıza yeni tahakküm üretiyor? Hangi eleştiri çocuğun sorusunu koruyor, hangi eleştiri çocuğu başka bir törenin içine sokuyor? Hangi din dili iktidarı sınırlıyor, hangi din dili iktidara kutsal cübbe diyor? Hangi tarih muhasebesi toplumu olgunlaştırıyor, hangi tarih anlatısı insanları intikamın tribününe çağırıyor? Necip Fazıl'ın Cumhuriyet eleştirisi bu sorularla yüzleştiğinde hem kıymetli hem eksik görünür. Kıymetlidir, çünkü resmî modernleşmenin karanlık taraflarını cesaretle hedef almıştır. Eksiktir, çünkü bu karanlığa karşı özgürlükçü, çoğulcu ve ahlâkî bakımdan denetlenebilir bir gelecek kurmak yerine, çoğu zaman kendi otoriter gölgesini büyütüştür.

Bu yüzden Necip Fazıl'ın Cumhuriyet eleştirisi ağır bir başlıkla okunmalıdır: hesaplaşma imkânının husumete yenilmesi. O, Cumhuriyet'in hatalarını gördü, fakat bu hataları daha geniş bir adalet fikrine bağlamakta zorlandı. O, resmî ideolojinin tahakkümünü teşhir etti, fakat tahakküme karşı tahakkümsüz bir dil kuramadı. O, milletin manevî yarasına parmak bastı, fakat o yaradan bazen merhem değil hınç çıkardı.

Filozof Kirpi: "Necip Fazıl Cumhuriyet'in sert kapısını yumrukladı, fakat içeri özgürlükle değil, çoğu zaman kendi davasının anahtarıyla girmek istedi."

8. BİREY ÖZGÜRLÜĞÜNE KARŞI DAVA DİSİPLİNİ

Necip Fazıl'ın düşünce dünyasında birey, şiirde bütün çıplaklığıyla görünür; korkan, arayan, titreyen, günahıyla boğuşan, ölümün serin duvarına elini süren, kendi içindeki karanlıkla baş başa kalan insan vardır orada. Fakat aynı birey, siyasal ve ideolojik düzleme geçildiğinde daralır, hizalanır, bir davanın neferi hâline getirilir. Bu büyük bir çelişkidir. Şair Necip Fazıl, insanın iç yalnızlığını bilir; ideolog Necip Fazıl ise o yalnızlığın özgür bir vicdana dönüşmesinden ürker. Çünkü özgür vicdan, sadece karşı tarafa değil, kendi mahallesine, kendi liderine, kendi davasına, kendi inanç söylemine de soru sorar. Dava disiplini ise sorunun yönünü önceden belirlemek ister. Soru vardır ama merkeze zarar vermeyecek kadar vardır. İtiraz vardır ama davayı sarsmayacak kadar vardır. Birey vardır ama büyük bütünün içinde erimeye razı olduğu kadar vardır. İşte Necip Fazıl'ın siyasal tahayyülünde bireyin kaderi çoğu zaman budur: Kendi içindeki uçurumu taşıyan insan, dış dünyada bir komut zincirinin parçasına dönüşür.

Bu noktada "dava" kavramını dikkatle açmak gerekir. Dava, başlı başına kötü bir şey değildir. İnsan hakikat, adalet, haysiyet, özgürlük, yoksulun hakkı, çocuğun güvenliği, toplumun dirilişi, dilin korunması, ülkenin bağımsızlığı için dava sahibi olabilir. Davasız insan çoğu zaman gündelik çıkarların çamurunda oylanır. Fakat dava, bireyin vicdanını büyütme yerine onu yutmaya başladığında artık ahlâkî bir omurga değil, ideolojik bir değirmen olur. Necip Fazıl'ın dünyasında dava sık sık bu yutucu karaktere yaklaşır. Kişinin değeri, kendi ahlâkî muhakemesinden, özgün sesinden, hataya karşı uyarıcı cesaretinden değil, davaya bağlılığından ölçülür. "Bizden mi?" sorusu, "adil mi?" sorusunun önüne geçer. "Sadık mı?" sorusu, "hakikate karşı dürüst mü?" sorusunu bastırır. Böyle bir yerde birey büyümmez; kalabalığın içinde düzgün biçimde küçülür.

Necip Fazıl'ın şiirindeki birey, varoluşsal anlamda trajiktir. Kendi içine düşmüştür, Tanrı'yı arar, ölümün gölgesinde yürür, nefsinin çamurunu hisseder, gecenin ve sokakların içinden geçer. Bu birey güçlüdür çünkü yaralıdır. Fakat onun ideolojik metinlerindeki ideal insan tipi, çoğu zaman yaralı bir özgür özne değil, disipline edilmiş dava insanıdır. Yaradan çok görev, tereddütten çok bağlılık, iç muhasebeden çok seferberlik öne çıkar. Bu da insanın ontolojik zenginliğini daraltır. İnsan yalnız inanmak için değil, anlamak, yanılmak, itiraz etmek, yeniden düşünmek, yer değiştirmek, kendi inancını bile ahlâkî denetime açmak için de insandır. Dava disiplini bu hareket alanını daraltır. İnsan, kendi vicdanının engebeli patikasından alınıp geniş ama tek yönlü bir yürüyüş yoluna çıkarılır. Kalabalık artar, ritim güçlenir, marş yükselir; fakat insanın kendi ayak sesi kaybolur.

Birey özgürlüğü, Necip Fazıl'ın siyasal dilinde çoğu zaman liberal bir gevşeklik, ruhsuz bir başıboşluk ya da modern çözümlenin işareti gibi görünür. Oysa birey özgürlüğü, insanın keyfî arzularını kutsamak demek değildir. Birey özgürlüğü, insanın vicdanını devlet, cemaat, lider, mahalle ve dava karşısında koruyabilmesidir. Bir insanın "hayır" diyebilmesi, ahlâkî hayatın en temel şartlarından biridir. "Hayır" diyemeyen insan, sadece itaat eder; itaat eden insanın yaptığı iyilik bile tam anlamıyla ahlâkî sayılmaz, çünkü kendi muhakemesinden geçmemiştir. Necip Fazıl'ın dünyasında "hayır" deme hakkı daha çok dış düşmana karşı yüceltilir; ama kendi merkezine, kendi davasına, kendi otoritesine karşı "hayır" deme hakkı yeterince büyütülmez. Bu eksiklik küçümsenemez. Çünkü bir düşüncenin özgürlük değeri, karşıtlarına ne kadar bağırmasıyla değil, kendi içindeki itirazı ne kadar yaşatabildiğiyle ölçülür.

Dava disiplini, insanı çoğu zaman ahlâkî karmaşıklıktan kurtardığını iddia eder. "Sen sadece bağlan, yürü, sadık kal, büyük resme inan." Bu cümle ilk anda rahatlatıcıdır. Çünkü bireyin yükünü hafifletir. Kendi kararının ağırlığını taşımak zordur. Kendi vicdanıyla yalnız kalmak zordur. Sürüden ayrılmak zordur. Necip Fazıl'ın dava estetiği bu zorluğu büyük bir aidiyetle örter. İnsan artık yalnız değildir; büyük tarihsel yürüyüşün parçasıdır. Fakat bu rahatlık pahalıdır. Kendi vicdanından feragat eden insan, bir süre sonra başkasının günahına ortak olduğunu fark etmeyebilir. Dava adına susar, dava adına görmez, dava adına mazur gösterir, dava adına yalanı strateji sayar, dava adına zulmü geçici zorunluluk diye aklar. Böylece dava, insanı ahlâkî kılmak yerine ahlâkî uyuşmaya sokar. En tehlikeli itaat, kendini fedakârlık sanan itaattir.

Necip Fazıl'ın birey karşısındaki bu mesafesi, onun sanatçı kişiliğiyle de tuhaf bir gerilim taşır. Çünkü büyük sanatçı, bireyin iç kopuşunu bilmeden büyük sanat kuramaz. Sanat, insanı sadece kolektif kimliğin temsilcisi olarak görmez; onun çatlağını, aykırılığını, yalnızlığını, çirkinliğini, tutarsızlığını, kırılmasını ve isyanını da duyar. Necip Fazıl şair olarak bunu duymuştur. Fakat ideolog olarak bu duyduğu şeyi toplum tasarımına taşımakta başarısız kalır. Şiirde aykırı bireyin çığığını estetikleştirir; siyasette aykırı bireyi düzene tehdit gibi görür. Böylece sanatın açtığı kapı, ideolojinin koridorunda kapanır. Bu, Necip Fazıl'ın en dramatik iç bölünmelerinden biridir: Kendi şiirinin özgürleştirdiği insanı, kendi siyaseti yeniden disipline etmek ister.

Bu disiplinci bakışın eğitim alanındaki sonucu da ağırdır. Birey özgürlüğünü yeterince önemsemeyen her dava, çocuğu erken yaşta kendine ait bir malzeme gibi görmeye başlar. Çocuğun akli, hazır cevaplarla doldurulacak bir kap sanılır. Çocuğun sorusu, inşa edilmek istenen kimliğe zarar vermediği sürece sevimlidir. Fakat çocuk gerçekten soru sorduğunda, "neden?", "kim söyledi?", "ya yanlıssa?", "başka türlü olabilir mi?", "bu adil mi?", "bu Allah'ın rızasına mı yoksa büyüklerin çıkarına mı uygun?" dediğinde dava pedagojisi gerilmeye başlar. Çünkü özgür soru, bütün hazır düzenlerin uykusunu bozar. Necip Fazıl'ın ideal nesil tasavvurunda bu özgür soru hakkı yeterince merkezde değildir. Orada daha çok şuur, bağlılık, disiplin, manevî hedef ve tarihsel görev vardır. Bunlar bütünüyle değersiz değildir; fakat çocuğun sorusunu korumayan hiçbir eğitim ahlâkî değildir. Çocuk, geleceğin neferi değil, bugünün haysiyet sahibi öznesidir.

Kadın meselesinde de birey özgürlüğünün darlığı kendini gösterir. Geleneksel ve dava merkezli düşünceler, kadını çoğu zaman kendi bağımsız vicdanı, akli ve kaderi olan bir birey olarak değil, aile, ahlâk, nesil, mahremiyet ve düzen fikrinin taşıyıcısı olarak konumlandırır. Necip Fazıl'ın dünyasında da kadın çoğu zaman bu sembolik yüklerin altında görünür. Kadına duyulan saygı, onun özgür özne oluşuna değil, temsil ettiği ahlâkî role bağlandığında gerçek saygı olmaktan çıkar. Birey olarak kadın, sadece korunacak, düzenlenecek, yüceltilecek ya da sakınılacak bir varlık değildir; düşünen, isteyen, reddeden, kuran, değiştiren, hata yapan, kendi hayatının hesabını veren insandır. Dava disiplini bu insanı sevmez; rolü sever. Rol daha kolay yönetilir. İnsan zordur. İnsan, her ideolojinin planını bozan o eski, inatçı, nefes alan varlıktır.

Necip Fazıl'ın birey özgürlüğünü daraltan dava dili, muhalefet meselesinde de problem üretir. Bir toplumda muhalif, yalnız karşı tarafın ajanı ya da düzen bozucusu değildir; çoğu zaman hakikatin dolaşımını sağlayan rahatsız edici sinirdir. Muhalefet olmazsa beden uyuşur. Eleştiri olmazsa merkez çürür. İtiraz olmazsa lider kendini kader sanmaya başlar. Necip Fazıl, kendi karşıtlarına karşı elbette sert bir muhalefet dili kurar; fakat kendi tahayyül ettiği düzenin içinde muhalefetin kurucu değerini yeterince güvenceye almaz. Bu nedenle onun muhalifliği özgürlükçü bir ilkeye değil, belirli bir cepheye bağlıdır. Kendi cephesi iktidar olduğunda muhalefetin ne olacağı sorusu karanlıkta kalır. Oysa sahici özgürlük fikri, yalnız eziliyorken değil, güç sahibiyken de muhalifin hakkını savunabilmektir.

Burada Necip Fazıl'ın takipçileri açısından da ağır bir miras sorunu vardır. Dava disipliniyle büyüyen çevreler, bireysel vicdanı çoğu zaman lüks, entelektüel tereddüdü zayıflık, iç eleştiriye ihanet, ayrılmayı nankörlük, bağımsız düşünmeyi kibir gibi görür. Böyle bir iklimde insanlar ahlâkî şahsiyet olmayı değil, doğru safta görünmeyi öğrenir. En parlak gençler bile zamanla kendi cümlelerini kurmak yerine büyüklerin cümlelerini

tekrar eder. Zihin kısırlaşır, çünkü risk almaz. Dil sertleşir, çünkü kendi boşluğunu gürültüyle örter. Vicdan yorulur, çünkü sürekli taraf savunmak zorunda kalır. Necip Fazıl'ın mirasındaki dava disiplini, işte bu insan tipini çoğaltmaya fazlasıyla elverişlidir: Sadık, öfkeli, parlak sloganlı, ama kendi iç mahkemesi zayıf insan.

Heterobilim Okulu açısından asıl soru şudur: Bir düşünce bireyi güçlendiriyor mu, yoksa onu büyük bir organizmanın adsız hücrelerine mi çeviriyor? Bilgi ve inanç, insanın sorumluluğunu artırmalı; onu merkeze daha kör bağlı hâle getirmemelidir. Praksiyom açısından fail, mutlak ve yalnız bir ada değildir; ama ağ içindeki sorumlu düğümdür. Bu, bireyin hem ilişki içinde hem de vicdan sahibi olması demektir. Necip Fazıl'ın dava disiplini ilişkiyi büyütür, fakat vicdanın bağımsızlığını yeterince korumaz. Oysa insanın en değerli tarafı, gerektiğinde kendi ait olduğu yere karşı bile hakikatin yanında durabilmesidir. Kendi mahallesinin yanışına susan insan, karşı mahallenin günahını bağırarak temizlenemez. Dava, vicdanın yerine geçtiği anda ahlâk ölür; geriye sadakat rozetleri kalır.

Bu yüzden Necip Fazıl'ın birey özgürlüğü karşısındaki tavrı ağır biçimde eleştirilmelidir. O, bireyin iç çilesini şiirde büyütmüş, fakat siyasal düşüncesinde bireyi dava disiplininin içine alarak küçültmüştür. Onun şiiri insanı yalnız bırakır; bu yalnızlık verimlidir, çünkü insan orada kendi hakikatiyle karşılaşır. Onun ideolojisi ise insanı kalabalığa çağırır; bu kalabalık heyecan vericidir, fakat insan orada kendi sesini kaybetme riski taşır. Şiirde vicdanın mağarası vardır, siyasette karargâhın talimatı. Şiirde soru vardır, siyasette cevap. Şiirde arayış vardır, siyasette hüküm. Necip Fazıl'ın en büyük yarılması burada durur.

Birey özgürlüğü olmadan ahlâk olmaz. Ahlâk, yalnız doğru emre uymak değildir; doğruyu kendi vicdanında tartarak seçmektir. Dava, bu seçimi kolaylaştırabilir ama iptal edemez. İnsan, davasına rağmen insan kalmalıdır; hatta bazen davasına karşı insan kalmalıdır. Necip Fazıl'ın dünyasında bu "karşı kalabilme" hakkı zayıftır. Bu yüzden onun düşüncesi güçlü bir aidiyet verir, fakat özgür bir şahsiyet inşa etmekte sakatlanır.

Filozof Kirpi: "Necip Fazıl şiirde bireyin yarasını kutsadı, siyasette aynı bireyin ağzına dava bandı yapıştırdı; yara konuşacakken marş başladı."

9. Kadın, Aile ve Toplum Tasavvurundaki Dar Kalıplar

Necip Fazıl'ın düşünce dünyasında kadın, aile ve toplum meselesi, onun şiirsel derinliğinin değil, ideolojik daralmasının en görünür olduğu alanlardan biridir. Çünkü burada insan, bütün çelişkileriyle, arzularıyla, aklıyla, emeğiyle, özgürlüğüyle ve kendi kaderini kurma hakkıyla değil, çoğu zaman büyük bir ahlâk düzeninin taşıyıcı rolü içinde düşünülür. Kadın, birey olarak değil, ailenin mahrem direği, neslin muhafızı, ahlâkın vitrini, toplumun namus sembolü ve geleneksel düzenin sessiz bekçisi olarak belirir. Bu bakış, ilk anda kadını yüceltiyor gibi görünür; fakat dikkatle bakıldığında yüceltmenin çoğu zaman inceltmiş bir sınırlama biçimi olduğu anlaşılır. Bir insanı göklere çıkarıp yeryüzündeki hakkını kısıtlamak, eski dünyanın en zarif tahakküm oyunudur. Necip Fazıl'ın kadın tasavvurunda bu oyun sık sık hissedilir: Kadına yüksek anlam verilir, fakat bu anlam onun özgür özne oluşunu değil, ona biçilen rolü parlatır.

Aile, Necip Fazıl'ın dünyasında yalnız sosyal bir kurum değildir; medeniyetin kalesi, ahlâkın son sığınağı, toplumun ruhi çekirdeği ve dava neslinin yetiştirdiği mahrem ocağıdır. Elbette aile önemlidir. Aile, insanın ilk güven alanı, ilk dil evi, ilk sevgi tecrübesi, ilk ahlâk laboratuvarı olabilir. Çocuğun yüzüne ilk bakan göz, ona dünyanın güvenilir mi yoksa tehditkâr mı olduğunu öğreten ilk aynadır. Fakat aileyi kutsallaştırmak, aile içinde yaşanabilecek zulmü görünmez kılma tehlikesi taşır. Her aile rahmet üretmez. Bazı aileler korku üretir, bazıları kız çocuklarının sesini kısar, bazıları erkek çocuğunu iktidar provasıyla büyütür, bazıları kadının emeğini doğal hizmet sayar, bazıları çocuğun sorusunu terbiyesizlik diye bastırır. Necip Fazıl'ın aile merkezli muhafazakâr bakışı, ailenin bu karanlık tarafını yeterince açmaz. Aileyi korumak ister, fakat aile içindeki güç

ilişkilerini sorgulamakta zayıf kalır. Oysa aile, eleştiriden muaf tutulduğu anda sevgi yuvası olmaktan çıkıp küçük bir iktidar devleti hâline gelebilir.

Necip Fazıl'ın kadın anlayışındaki temel problem, kadını insan olarak değil, temsil olarak görme eğilimidir. Kadın, ahlâkı temsil eder, mahremiyeti temsil eder, nesli temsil eder, geleneği temsil eder, erkeğin iç dünyasında kaybedilen safiyeti temsil eder, toplumun bozulup bozulmadığını gösteren sembolik bir yüzeye dönüşür. Böyle olunca kadının kendi sesi geri çekilir. Kadının ne düşündüğü, ne istediği, neye itiraz ettiği, hangi bilgiye sahip olduğu, hangi emeği ürettiği, hangi haksızlığa maruz kaldığı ikinci plana düşer. Kadın konuşmaz; onun üzerinden toplum konuşur. Kadın yaşamaz; onun üzerinde ahlâkî anlamlar dolaşır. Kadın karar vermez; onun için ailenin, erkeğin, geleneğin, davanın ve toplumun uygun gördüğü kararlar ahlâk diye paketlenir. Bu, kadını aşağılamak değilmiş gibi görünür, hatta ona yüksek bir mevki veriyormuş gibi davranır. Fakat sonuç değişmez: Kadın özne olmaktan çıkar, sembole dönüşür.

Bu sembolleştirme, modern kadın meselesinde daha da sertleşir. Necip Fazıl'ın modernlik eleştirisi içinde kadın, çoğu zaman çözümlenin, Batılılaşmanın, ahlâkî gevşemenin, mahremiyet kaybının ve toplumsal savrulmanın işaretlerinden biri olarak görünür. Modern kadının kamusal alana çıkışı, eğitim talebi, çalışma hayatındaki varlığı, kendi bedeni ve kaderi üzerinde söz istemesi, geleneksel kalıpları zorlaması, çoğu zaman özgürleşme ihtimali olarak değil, bozulmuş belirtisi olarak okunur. Elbette modernliğin kadın üzerinden kurduğu başka tahakküm biçimleri de vardır: tüketim estetiği, bedeninin metalaştırılması, piyasa tarafından sömürülen özgürlük imajları, yalnızlaştırıcı bireycilik, görünürlük baskısı. Fakat bunları eleştirmek başka, kadının özgür özne olma talebini bütünüyle şüpheli görmek başkadır. Necip Fazıl'ın dili bu ayrımı çoğu zaman taşıyamaz. Modern kadını eleştirirken kadının tarihsel ezilmişliğini, kamusal haysiyet mücadelesini, eğitim hakkını, ekonomik bağımsızlığını ve kendi hayatını kurma arzusunu yeterince adil tartmaz.

20

Burada erkek merkezli bir ahlâk tasarımının izleri belirgindir. Erkek, çoğu zaman ailenin yöneticisi, toplumun kurucu aklı, davanın taşıyıcısı, kamusal sesin sahibi ve ahlâkî nizâmın bekçisi olarak konumlanır. Kadın ise bu düzenin iç mahremiyetini, nezaketini, devamlılığını ve nesil terbiyesini temsil eder. Böyle bir iş bölümü, tarihsel olarak tanıdık olabilir, hatta bazı geleneksel toplumlarda huzur ve süreklilik üretmiş de olabilir. Fakat ahlâkî açıdan yeterli değildir. Çünkü insanın değeri, kendisine uygun görülen toplumsal rolü ne kadar iyi oynadığıyla ölçülemez. Kadın yalnız anne, eş, kardeş, mahremiyet simgesi ya da dava neslinin terbiyecisi değildir. Kadın düşünür, yazar, yönetir, itiraz eder, kurar, yıkar, seçer, reddeder, hata yapar, bedel öder, kendi hakikatini arar. Kadını bu çoğulluğu içinde göremeyen her düşünce, ne kadar manevî konuşursa konuşsun eksik kalır.

Necip Fazıl'ın aile ve toplum tasavvurunda çocuk da çoğu zaman özgür soru sahibi bir varlık olarak değil, geleceğin ideal insanı olarak düşünülür. Bu ideal insanın hangi dünyaya ait olacağı önceden bellidir: imanlı, disiplinli, davaya bağlı, gelenekle irtibatlı, merkezî bir nizâm duygusuna sahip, büyük tarihsel hedefe yönelmiş bir nesil. İlk bakışta bu yüksek bir eğitim ülküsü gibi görünebilir. Fakat çocuğun haysiyeti, büyüklerin zihnindeki ideal kalıba uygun yetiştirilmesinde değil, kendi sorusunu korkmadan taşıyabilmesinde saklıdır. Çocuğu geleceğin askerî, ideolojik, dinî ya da kültürel neferi olarak görmek, onun bugünkü insanlığını eksiltir. Çocuk bir proje değildir. Çocuk, bir davanın ham maddesi değildir. Çocuk, yetişkinlerin yarım kalmış tarihsel intikamlarını taşıyacak küçük bir omuz değildir. Necip Fazıl'ın nesil ideali, çocuğun bu kırılmalı özgürlüğünü yeterince korumaz; ona daha çok görev yükler. Oysa çocuğun defterinde önce soru işareti olmalıdır, ünlem değil.

Toplum tasavvurunda da benzer bir daralma vardır. Necip Fazıl toplumu, farklı hayat tarzlarının, sınıfların, cinsiyetlerin, mezheplerin, kuşakların, mesleklerin, yerel hafızaların ve bireysel tercihlerin çatışmalı ama verimli birlikteliği olarak değil, büyük bir manevî merkez etrafında toparlanması gereken bir cemaat gövdesi olarak düşünmeye eğilimlidir. Toplumun karmaşıklığı onun gözünde çoğu zaman dağılma tehlikesidir. Fakat

toplum, yalnız birlikle ayakta durmaz; adil farklılıkla da ayakta durur. Her birlik iyi değildir. Mezarlık da birliktir. Kışla da birliktir. Susmuş ev de birliktir. Asıl mesele, toplumun içinde farklı seslerin haysiyetle yaşayabilmesidir. Kadın konuşabiliyor mu? Çocuk soru sorabiliyor mu? Yoksul hesap sorabiliyor mu? Genç kendi yolunu arayabiliyor mu? İnanan ve inanmayan aynı hukuk altında güvenle durabiliyor mu? Necip Fazıl'ın toplum tasavvuru bu sorulara geniş ve rahat cevaplar vermez.

Bu dar kalıpların bugüne kalan mirası ağırdır. Muhafazakâr çevrelerde kadın hâlâ sık sık ahlâkın sınır karakolu gibi görülür. Aile kutsanır, ama aile içindeki emek sömürüsü, psikolojik şiddet, erkek ayrıcalığı, kız çocuklarının bastırılması ve itaat pedagojisi yeterince konuşulmaz. Çocuk sevilir, ama çocuğun bağımsız aklına güvenilmez. Gençlik övülür, ama genç kendi sorusunu sorduğunda hemen nankörlükle suçlanır. Toplum denir, ama toplumun çoğulluğu tehdit gibi algılanır. Bu dilin Necip Fazıl'dan doğduğunu söylemek haksızlık olur; fakat onun bu dili güçlendiren, estetikle parlatan ve dava musikisiyle çoğaltan büyük kaynaklardan biri olduğu inkâr edilemez. Onun kelimeleri, dar kalıplara şiirsel bir ihtişam verdi. İşte sorun burada: Dar kalıp, güzel cümleyle genişlemez; yalnız daha cazip bir kafese dönüşür.

Heterobilim Okulu açısından kadın, aile ve toplum meselesinde temel ölçü şudur: Hangi düzen insanın haysiyetini güçlendiriyor, hangi düzen rolü insanın önüne geçiriyor? Kadını koruduğunu söyleyen dil, onun karar hakkını tanıyor mu? Aileyi savunan dil, aile içindeki zayıfı gerçekten duyuyor mu? Çocuğu seven dil, çocuğun sorusunu kaldırmaya izin veriyor mu? Toplumu bir arada tutmak isteyen dil, farklı olanın nefesini kesmeden bunu yapabiliyor mu? Necip Fazıl'ın düşünce dünyası bu sınavda ciddi açıklar verir. Çünkü o, insanın somut yüzünden çok, insanın büyük düzende üstleneceği role bakar. Rol, kişiyi yutar. Anne rolü kadını, evlat rolü çocuğu, nefer rolü genci, cemaat rolü yurttaşı, dava rolü vicdanı yutar. Sonra geriye düzenli ama içten içe havasız bir toplum kalır.

21

Necip Fazıl'ın kadın, aile ve toplum tasavvurunu ağır eleştirmek, aileyi değersizleştirmek ya da geleneği çöpe atmak anlamına gelmez. Aksine aileyi gerçekten değerli görmek, onu eleştiriye açmayı gerektirir. Kadını gerçekten değerli görmek, onu sembol olmaktan kurtarıp özne olarak tanımayı gerektirir. Çocuğu gerçekten sevmek, onu kendi davamızın küçük postacısı yapmamayı gerektirir. Toplumu gerçekten korumak, farklılıkları boğmadan ortak hayat kurmayı gerektirir. Necip Fazıl bu zor eşığı çoğu zaman geçemez. O, aileyi sever, fakat ailedeki iktidarı yeterince sorgulamaz. Kadını yüceltir, fakat kadının özgürlüğünü yeterince büyütmez. Çocuğu geleceğe bağlar, fakat çocuğun bugünkü sorusuna yeterince yer açmaz. Toplumu toparlamak ister, fakat toplumu canlı kılan çoğulluğu daraltır.

Filozof Kirpi: "Necip Fazıl kadına taht kurdu, ama tahtın çevresine görünmez parmaklıklar çekti; çocuğa dava verdi, ama defterindeki soruya yeterince eğilmedi."

10. ŞİİRİNDEKİ DERİNLİK İLE DÜZYAZISINDAKİ KESKİN PROPAGANDA ARASINDAKİ KOPUŞ

Necip Fazıl'ı ağır biçimde eleştirirken en dikkatli tutulması gereken yerlerden biri, şiiri ile düzyazısı arasındaki derin yarılmadır. Çünkü Necip Fazıl'ın şiiri, Türkçede insanın iç karanlığını, ölüm korkusunu, metafizik yalnızlığını, günah duygusunu, şehir gecesini, benlik çatlağını ve Allah karşısındaki ürpertiye güçlü biçimde taşıyan bir damar açmıştır. Bu damar, onun en büyük tarafıdır. Fakat aynı Necip Fazıl, düzyazıda ve siyasal metinlerde çoğu zaman o derinliği kaybeder, şiirde açtığı uçurumu ideolojik bir kürsüyle kapatmaya çalışır. Şiirde insanın varoluşsal çıplaklığı vardır, düzyazıda sık sık hüküm giydirilmiş insan vardır. Şiirde soru vardır, düzyazıda cevap. Şiirde arayış vardır, düzyazıda emir. Şiirde titreme vardır, düzyazıda çoğu zaman bağırma. İşte Necip Fazıl'ın büyük kopuşu buradadır: Şair olarak karanlığın içine iner, ideolog olarak karanlığa talimatname yazar.

Şiir, Necip Fazıl'da insanı hazır cevaplardan kurtaran bir tecrübedir. Onun şiirinde sokak boşluğu, gece, kaldırımlar, ölüm, yalnızlık ve iç sıkıntısı yalnız dekor değildir; insanın varlıkla girdiği çıplak temasın işaretleridir. Şair orada kendisini de mahkeme eder. Kendi korkusunu, kendi aczini, kendi günahını, kendi arayışını saklamaz. Bu yüzden şiiri sahibidir. Sahicilik, insanın kendi yarasına bakabilme cesaretinden gelir. Fakat düzyazıya geçtiğinde bu iç mahkeme çoğu zaman dış mahkemeye dönüşür. Artık kendini sorgulayan insan yerine başkalarını yargılayan bir ses duyarız. Şiirde insan "ben kimim?" diye titrer, düzyazıda "siz kimsiniz?" diye bağırır. Bu geçiş yalnız tür farkı değildir, ahlâkî bir ton değişimidir. Çünkü insan kendi içindeki karanlıkla yüzleştiğinde daha merhametli, daha ölçülü, daha dikkatli bir dile yaklaşmalıdır. Necip Fazıl'da ise bu yüzleşmenin düzyazıya çoğu zaman merhamet değil, hüküm olarak geçtiği görülür.

Bu kopuşun bir nedeni, Necip Fazıl'ın düzyazısında propagandaya fazla yaklaşmasıdır. Propaganda, hakikati bütün çatlaklarıyla görmek istemez; onu kullanışlı hâle getirmek ister. Şiir ise hakikati kullanışlı kılmak zorunda değildir. Hatta büyük şiir, hakikatin işe yaramayan, rahatsız eden, ucu açık, insanı gecenin ortasında yalnız bırakan tarafıyla ilgilenir. Necip Fazıl'ın şiiri bu yüzden büyüktür; çünkü insanı kolay teselliye teslim etmez. Fakat düzyazıda ideolojik amaç öne çıktığında, hakikat pürüzlerinden arındırılır, sahneye çıkarılır, cepheye uygun hâle getirilir. Düşman belirginleşir, dava kutsanır, karşı taraf küçültülür, kendi tarafın ahlâkî sorunları geriye itilir. Propaganda derinliği sevmez; derinlik tereddüt üretir. Propaganda netlik ister. Necip Fazıl'ın düzyazısında sık sık görülen keskinlik, bazen hakikatin keskinliği değil, propagandanın aceleciliğidir.

Şiirindeki insan karmaşıktır; düzyazısındaki insan ise çoğu zaman sınıflandırılmıştır. Şiirdeki insan korkar, arar, düşer, ağlar, yanılır, geceyle konuşur, kendi içinde parçalanır. Düzyazıdaki insan ise daha kolay kategorilere ayrılır: bizden olan, karşıda olan, imanlı olan, ruhsuz olan, yerli olan, taklitçi olan, dava eri olan, sapmış olan. Bu kategoriler, polemik gücü üretir ama insanı fakirleştirir. Oysa şiirin bildiği şey şudur: İnsan hiçbir zaman tek kelimeye sığmaz. Bir insan hem imanlı hem kibirli olabilir, hem modern hem dürüst olabilir, hem gelenekçi hem zalim olabilir, hem laik hem hukuk hassasiyeti taşıyabilir, hem dindar hem kamu malına karşı kör olabilir. Şiir bu karmaşıklığı sezebilir. Necip Fazıl'ın şiiri de sezer. Fakat düzyazıdaki ideolojik ses, bu karmaşıklığı çoğu zaman taşıyamaz. Çünkü propaganda için insanın karmaşıklığı elverişsizdir. Propaganda yüz ister ama maske üretir.

Bu noktada Necip Fazıl'ın şairliği ile ideoloğu arasındaki ilişki, yalnız kişisel bir çelişki değil, Türkiye'de edebiyat ile siyaset arasındaki eski bir hastalığın da belirtisidir. Bizde güçlü edebî dil, çoğu zaman siyasal otoriteye dönüştürülmek istenir. Şair yalnız şiir yazmaz, topluma yol göstermelidir. Romancı yalnız roman yazmaz, milletin ruhunu yönetmelidir. Düşünür yalnız düşünmez, cemaat kurmalıdır. Böyle olunca estetik kudret, siyasal meşruiyet zannedilir. Necip Fazıl bu yanılığının en güçlü örneklerinden biridir. Şiirdeki kudreti, düzyazıdaki hükümler tonunu beslemiştir. Okur, şiirin büyüünden aldığı hayranlığı, ideolojik metinlere de taşır. Böylece şiirin açtığı metafizik saygınlık, propagandanın üstüne örtülür. Cümle güzel olduğu için fikir derin sanılır. Şair büyük olduğu için siyasal tasarım da büyük kabul edilir. Bu, hayranlığın akla kurduğu eski tuzaktır.

Necip Fazıl'ın düzyazısındaki keskin propaganda tonunun bir başka sonucu, onun şiirindeki metafizik arayışı da gölgelemesidir. Şiirdeki çile, aslında açık uçlu bir varoluş gerilimidir. İnsan tamamlanmış değildir, huzur bulmuş değildir, kendini kesin biçimde kurtarmış değildir. Arayış sürer. Fakat düzyazıda dava dili devreye girdiğinde, bu arayışın yerine büyük cevaplar gelir. Böylece şiirin sorduğu sorular, ideolojinin hazır cevaplarıyla kapatılır. Şairin gecesi, ideoloğun projektörüyle aydınlatılır. Fakat bu aydınlatma, gerçek ışık değildir; bazen sorgu lambasıdır. İnsan artık kendi karanlığını anlamaya değil, doğru safta durmaya çağrılır. Şiirin varoluşsal açıklığı, ideolojinin disiplinli kapalılığına teslim olur. Bu teslimiyet, Necip Fazıl'ın en acı düşünsel kaybıdır.

Düzyazıdaki propaganda tonu, onun din dilini de sertleştirir. Şiirde Allah karşısındaki insan acizdir, kırılıktır, titrer. Düzyazıda ise hakikat adına konuşan insan çoğu zaman sertleşir, büyür, buyurur, sınıflandırır. Oysa

sahici dindarlıkta insan Allah karşısında küçüldükçe, kullar karşısında daha dikkatli olmalıdır. Necip Fazıl'da bu dikkat her zaman korunmaz. Şiirdeki metafizik tevazu, düzyazıda temsil kibrine dönüşebilir. "Hakikati arıyorum" cümlesi ile "hakikat benim cephemde" cümlesi arasında büyük bir ahlâk mesafesi vardır. Necip Fazıl'ın düzyazısı sık sık ikinci cümleye yaklaşır. Burada mesele inanç değil, inancın dile dönüşürken hangi iktidar arzusuna kapıldığıdır. Şiir, inancı ürperti hâlinde taşır; propaganda, inancı bayrak hâline getirir. Bayrak gerekli olabilir, ama her bayrak bir süre sonra rüzgârı değil kalabalığı dinlemeye başlar.

Bu kopuş onun modernleşme ve Cumhuriyet eleştirilerinde de görülür. Şiirsel sezgiyle yakaladığı ruh kaybı, düzyazıda çoğu zaman cepheci bir mahkûmiyete dönüşür. Modern insanın yalnızlığını anlayacak kadar güçlü bir şiir duygusu vardır; fakat modernleşmenin karmaşık toplumsal nedenlerini, farklı sınıflar üzerindeki etkilerini, kadınların ve çocukların hayatında açtığı bazı imkânları, hukuk ve yurttaşlık alanındaki çelişkili ama önemli sonuçlarını taşıyacak analitik sabır çoğu zaman eksiktir. Şair, modernliğin ruhsuz betonunu hisseder. İdeolog, o betonu yıkmak için yeni bir karargâh betonu önerir. Birinde duyarlılık vardır, diğesinde acele hüküm. Birinde insanın yalnızlığına kulak vardır, diğesinde toplumu hizaya sokma arzusu. Bu yüzden Necip Fazıl'ın düzyazısında, şiirin açtığı derin pencere sık sık propaganda perdesiyle kapanır.

Şiirindeki derinlik ile düzyazısındaki propaganda arasındaki kopuş, onun takipçileri üzerinde de yıkıcı bir etki bırakmıştır. Birçok kişi Necip Fazıl'ın şiirinden iç muhasebe değil, düzyazısından sert kimlik almıştır. "Çile"nin nefis muhasebesi zor iştir; insanı kendi içine indirir, rahatsız eder, uykusunu kaçırır. Fakat polemik dilinin düşmanları hazırdır, sloganı hazırdır, öfkesi hazırdır. Bu yüzden takipçiler genellikle zor olanı değil, kolay olanı seçti. Şairin iç yarası yerine ideoloğun dış öfkesi miras alındı. Böylece Necip Fazıl'ın en derin tarafı kültürel süs, en problemleri tarafı siyasal davranış hâline geldi. Bugün muhafazakâr dilin birçok örneğinde bu seçimin izleri görülür: Kendini sorgulayan insan az, karşı tarafı teşhir eden insan çoktur. İç mahkeme boş, dış kürsü kalabalıktır.

Bu ayırım, sanat ile dava ilişkisini de yeniden düşündürür. Sanat bir davayla temas edebilir, adalet arayışına, haysiyet mücadelesine, tarihsel hafızaya, zulme karşı direnişe söz verebilir. Fakat sanat bütünüyle davanın memuru olduğunda, kendi özgür rahatsızlığını kaybeder. Necip Fazıl'ın şiiri, dava memurluğuna sığmayacak kadar karanlık ve güçlüdür. Fakat Necip Fazıl'ın ideolojik arzusu, o şiiri de zaman zaman dava mimarisinin bir parçası gibi okumak ister. Bu, şiire haksızlıktır. Şiir, insanı tek bir cevaba götürmez; bazen insanı cevapsız bırakır. Şiirin haysiyeti burada yatar. Propaganda cevapsızlığa dayanamaz. Cevapsızlık ona zayıflık gibi görünür. Oysa bazen insanın en ahlâklı hâli, yanlış kesinlik kurmaktansa doğru soruda bekleyebilmesidir. Necip Fazıl şiirde bekleyebilir, düzyazıda çoğu zaman bekleyemez.

Heterobilim Okulu açısından Necip Fazıl'ın bu kopuşu, bilginin ve estetiğin neye dönüştüğü sorusunu yeniden açar. Şiir insanın hayatını güçlendiriyor mu, yoksa ideolojinin vitrinine mi konuyor? Dil, vicdanı mı inceltiyor, yoksa düşmanlaştırmayı mı parlatıyor? Metafizik arayış, insanı daha sorumlu mu yapıyor, yoksa ona hakikat adına başkalarına hükmetme cesareti mi veriyor? Necip Fazıl bu sorularda rahat bırakılmamalıdır. Çünkü onun mirası hâlâ iki ayrı hat üzerinden akıyor: Biri insanı geceye, yalnızlığa, çileye, ölüm düşüncesine, kendi nefesine baktıran şiir hattı; diğeri insanı cepheye, hınca, davaya, disipline ve hükümran dile çağırın propaganda hattı. Eleştiri, bu iki hattı birbirine karıştırmadan kurulduğunda sahici olur.

Necip Fazıl'ın büyük şairliği onun düzyazısındaki problemleri örtmemelidir. Tam tersine, büyük şairliği bu problemleri daha görünür kılar. Çünkü insan şunu sormadan edemez: Bu kadar derin bir şiir sezgisi, nasıl oldu da siyasî ve toplumsal düşüncede bu kadar kapalı, hınçlı ve buyurgan bir dile razı oldu? Kendi içindeki kuyuyu gören insan, başkasının özgürlüğü için neden geniş bir meydan açamadı? Ölümü bu kadar derinden hisseden şair, iktidarın ve davanın insan ruhunda açtığı yarayı neden yeterince görmedi? Bu sorular Necip Fazıl'ı küçültmek için değil, onu put olmaktan kurtarıp gerçek bir otopsi masasına yatırmak için sorulmalıdır.

Filozof Kirpi: "Necip Fazıl'ın şiiri geceye kulak verdi, düzyazısı kürsüye yumruk vurdu; gece insanı derinleştirdi, kürsü çoğu zaman kalabalığı hizaya çağırdı."

11. KENDİ MITİNİ İNŞA EDEN ENTELEKTÜEL EGO

Necip Fazıl'ın eleştirisinde en çetin damarlardan biri, onun yalnız bir şair, düşünür, polemikçi ya da yayıncı olarak değil, kendi etrafında giderek büyüyen bir mit kurucu figür olarak ortaya çıkmasıdır. Bu mit, sadece başkalarının ona atfettiği hayranlıktan doğmaz; Necip Fazıl'ın kendi dilinde, kendi sahne alışında, kendi tarihsel rolünü anlatma biçiminde, kendi kavgasını sunuşunda ve kendi şahsiyetini bir dava merkezi hâline getirişinde de güçlü biçimde görülür. O, kendisini yalnız yazan bir insan olarak konumlandırmaz; sanki tarih tarafından çağrılmış, millete istikamet vermekle görevlendirilmiş, ruhsuzlaşmış bir çağa metafizik elektrik vermeye memur edilmiş, kalabalığın uyuduğu yerde uyanık kalmış büyük yalnız adam olarak sahneye çıkar. Bu sahne etkileyicidir, hatta bazı yönleriyle büyüleyicidir. Fakat büyü, düşüncenin en eski tuzaklarından biridir. Çünkü insan kendi etrafındaki ışığı fazla büyütürse, sonunda hakikati değil, kendi gölgesini görmeye başlar.

Necip Fazıl'ın entelektüel egosu sıradan bir kibir meselesi değildir. Basit "kendini beğenmişlik" diye geçiştirilemeyecek kadar edebî, tarihsel ve ideolojik bir forma sahiptir. Onda ego, şahsî bir huysuzluk olmaktan çıkar, dava estetiğinin merkezi unsurlarından biri hâline gelir. Kendi benliğiyle davası arasında öyle güçlü bir bağ kurar ki, ona yöneltilen eleştiri çoğu zaman yalnız bir yazara, bir fikre ya da bir üsluba yönelmiş sayılmaz; neredeyse davaya, hakikate, millete, maneviyata ve tarihin büyük yönüne yönelmiş gibi algılanır. Bu, çok tehlikeli bir kaymadır. Çünkü düşünür ile hakikat arasındaki mesafe kapandığında eleştiri nefes alamaz. Bir insan kendisini hakikatin taşıyıcısı sayabilir; fakat kendisini hakikatin neredeyse vazgeçilmez temsilcisi gibi kurmaya başladığında, orada artık fikir değil, kişilik kültürü işlemeye başlar.

24

Bu kişilik kültürünün oluşmasında Necip Fazıl'ın teatral kabiliyeti büyük rol oynar. O, sahneyi bilen bir adamdır. Cümlelerin nerede yükseleceğini, suskunluğun nerede etki yapacağını, düşmanın nasıl çizileceğini, kendi yalnızlığının nasıl büyütüleceğini, kalabalığın hangi kelimeyle titreyeceğini iyi bilir. Onun konuşan ve yazan benliği, sadece fikir iletmez; bir varlık sahnesi kurar. Bu sahnede Necip Fazıl, sıradan bir entelektüel değil, çağın üstüne yürüyen adamdır. Karşısında karanlık vardır, ihanet vardır, taklitçilik vardır, ruhsuzluk vardır, Batıcı züppe vardır, devletin soğuk aklı vardır, sahte aydın vardır. Ortada ise o vardır: çilesiyle, sesiyle, kalemiyle, öfkesiyle, iddiasıyla. Bu dramatik kurgu, okuru ve dinleyiciyi etkiler. Fakat aynı kurgu, düşüncüyü kişiye bağımlı hâle getirir. Artık mesele yalnız ne söylendiği değil, bunu "üstad"ın söylemiş olmasıdır. Üstadlık, burada eleştiriye açık bir ustalık değil, dokunulmazlık üreten bir makam hâline gelir.

Necip Fazıl'ın kendi mitini kurmasında "çile" kavramı özel bir yer tutar. Çile, aslında insanın varoluşsal arayışını, nefis muhasebesini, iç kırılmasını ve hakikat karşısındaki sancısını anlatabilecek çok güçlü bir kavramdır. Fakat Necip Fazıl'da çile, bazen insanî derinliğin yanında şahsî seçilmişlik duygusunu da besler. Çile çeken kişi artık yalnız acı çeken biri değildir; daha derin gören, daha hakiki yaşayan, daha yüksek bir görevle yüklenmiş kişi hâline gelir. Bu ince çizgi tehlikelidir. Çünkü acı, insanı alçaltıp tevazuya da götürebilir; insanı yüceltip kendi acısına tapmaya da götürebilir. Necip Fazıl'ın dilinde çile, yer yer tevazudan çok seçilmişlik aurası üretir. Kendi yarasını insanlık hâlinin ortak kırılabilirliği olarak değil, tarihsel misyonunun mühürü olarak sunma eğilimi belirir. Böyle olunca çile de bir tür sahne ışığına dönüşür.

Bu entelektüel ego, onun takipçileriyle kurduğu ilişkide daha da belirginleşir. Necip Fazıl çevresinde oluşan "üstad" dili, düşünsel sadakati, estetik hayranlığı ve şahsî bağlılığı iç içe geçirir. Üstadın cümlesi yalnız okunmaz, benimsenir. Üstadın öfkesi yalnız anlaşılmaz, miras alınır. Üstadın düşmanları yalnız tarihsel figürler olarak görülmez, bugünün kavgasında yeniden üretilir. Böylece eleştirel okur değil, bağlı mürit tipi çoğalır.

Burada "mürît" kelimesini rastgele kullanmamak gerekir; çünkü bu ilişki çoğu zaman modern entelektüel okurluktan çok, karizmatik merkez etrafında kurulan sadakat ilişkisine benzer. Oysa düşünürün en büyük başarısı, kendisine benzeyen insanlar üretmek değildir; kendisini aşabilecek, kendisine itiraz edebilecek, kendi cümlesini kurabilecek insanlar yetiştirmektir. Necip Fazıl'ın mirasında bu aşma cesareti zayıftır. Takipçilerin çoğu onunla tartışmak yerine, onun tonunu çoğaltmayı tercih etmiştir.

Kendi mitini kuran entelektüel, zamanla kendi hatalarını da mitin içine gömer. Çünkü mitler pürüz sevmez. Mit, kişiyi bütün karmaşıklığıyla değil, parlatılmış bir kader figürü olarak sunar. Necip Fazıl'ın hayatındaki çelişkiler, siyasal savrulmalar, sertlikler, haksızlıklar, aşırı hükümler, şahsî zaafı, kırıcı üslup, otoriter eğilimler çoğu zaman bu büyük "üstad" perdesinin arkasında yumuşatılır. Oysa gerçek entelektüel okuma, insanı bütün zaafıyla masaya yatırır. Bir şairin büyüklüğü, onun kusurlarını görünmez kılmayı gerektirmez. Tam tersine, büyük insanların kusurları da büyük sonuçlar üretir. Necip Fazıl'ın egosu yalnız şahsî bir karakter özelliği olarak kalmamış, Türkiye'de muhafazakâr entelektüel alanın hiyerarşik, üstadcı, eleştiriden hoşlanmayan, sadakati düşüncenin önüne koyan tarafını güçlendirmiştir. Bu yüzden mesele kişisel psikoloji değil, kültürel yapı meselesidir.

Üstad kültürünün en büyük zararı, genç zihinleri bağımsız düşünceden uzaklaştırmasıdır. Genç bir insan Necip Fazıl'ı okuduğunda elbette sarsılabilir, dilin gücünü hissedebilir, metafizik arayışa açılabilir, modernleşme eleştirisinin bazı haklı damarlarını görebilir. Fakat bu okuma, "ben de kendi sorumu kurmalıyım" noktasına değil, "üstad zaten söylemiş" noktasına varıyorsa, orada düşünce ölmeye başlar. Büyük isimler, genç zihinlere merdiven olmalıdır; tavan değil. Necip Fazıl'ın etrafındaki mit, çoğu zaman tavan etkisi üretmiştir. İnsanlar onun cümlesine çarpmış, geri dönmüş, kendi göğünü açmak yerine onun göğünün altında slogan büyütüştür. Bu, entelektüel geleneğin trajedisidir. Bir ustayı gerçekten sevmek, onun sesini taklit etmek değil, onun açtığı yerden daha ileriye yürümektir. Fakat üstad kültüründe yürümek yerine nöbet tutulur.

25

Necip Fazıl'ın entelektüel egosu, eleştiriyi de zorlaştırır. Çünkü onun etrafında oluşan aura, eleştireni hemen saygısız, köksüz, nankör, dava düşmanı ya da modernist kibir sahibi biri gibi gösterebilir. Bu savunma refleksi, düşüncenin önünü keser. Oysa ağır eleştiri, düşmanlık değildir. Bir düşünürü ağır eleştirmek, onu ciddiye almaktır. Necip Fazıl ciddiye alınması gereken biridir; bu yüzden hafif övgülerle geçiştirilemez. Onu yalnız "büyük şair" diye anmak da yetmez, yalnız "üstad" diye kutsamak da. Gerçek ciddiyet, onun kurduğu dilin hangi hayatları güçlendirdiğini, hangi hayatları daralttığını, hangi duyguları meşrulaştırdığını, hangi otoriter eğilimleri estetikle parlatıp bugüne taşıdığını sormaktır. Mit bu soruları sevmez. Mit, saygı ister. Düşünce ise hesap ister. Saygı hesaptan kaçırıyorsa, orada saygı değil zihinsel konfor vardır.

Bu ego meselesinin dinî ve ahlâkî boyutu da vardır. Kendisini büyük bir davanın merkezinde konumlandıran insan, zamanla kendi nefsinin sesini dava sanabilir. Nefsin en kurnaz hâli, kendini yüksek ideallerin içine saklamasıdır. İnsan "ben" demez, "dava" der; ama cümlenin içinde hâlâ şişmiş bir benlik dolaşır. "Hakikat" der, fakat kendi sesinin yankısını arar. "Millet" der, fakat kendi liderlik arzusunu milletin kaderiyle karıştırır. "Allah" der, fakat kullar karşısındaki sertliğini yeterince sorgulamaz. Necip Fazıl'ın dilinde bu tehlike hissedilir. Onun büyük iddiası, bazen büyük tevazuya değil, büyük temsil kibrine açıktır. Hâlbuki dindar düşüncenin ilk imtihanı, kendi benliğini kutsal kelimelerin arkasına saklamamaktır. İnsanın Allah karşısında titremesi, insan karşısında büyüklük taslamasına mazeret olamaz.

Bu temsil kibri, onun tarih tasavvuruna da yansır. Necip Fazıl kendisini yalnız bugünün yazarı olarak değil, geçmişin kaybolmuş ruhunu geleceğe taşıyacak büyük aktarıcı gibi konumlandırır. Elbette her büyük yazar kendi çağını aşan bir iddia taşıyabilir. Fakat tarih, tek kişinin omzuna yüklenemeyecek kadar karmaşık, çok sesli ve kanlıdır. Bir medeniyetin hafızası, bir üstadın kürsüsüne indirgenemez. Halkın hafızası vardır, kadınların sessiz emeği vardır, çocukların korkusu vardır, taşranın yoksulluğu vardır, mezheplerin kırılmaları vardır, sınıfların çatışması vardır, şehirlerin yıkımı vardır, devletin şiddeti vardır, dinin iç çeşitliliği vardır. Necip

Fazıl'ın büyük tarih anlatısı, bu çoğulluğu çoğu zaman tek merkezli bir dava hikâyesine bağlar. Kendi mitini kuran entelektüel, tarihin de mitik bir sahneye dönüşmesini ister. Fakat tarih, dekor değildir; içinde ezilmiş insanların kemik sesi vardır.

Necip Fazıl'ın mitinin bugünkü etkisi hâlâ sürmektedir. Onun adı geçtiğinde birçok çevrede düşünce hemen saygı pozisyonuna geçer. Eleştiri zorlaşır, çünkü "üstad" kelimesi zihnin kapısında bekçi gibi durur. Bu bekçiyi aşmadan Necip Fazıl hakkında sahici bir şey söylenemez. Onu putlaştırmak, onun şiirine de haksızlıktır. Çünkü şiir, putların değil yaralı insanların işidir. Necip Fazıl'ı putlaştıranlar, onun şiirindeki çileyi de dondururlar. Çile artık canlı bir arayış değil, müze objesi hâline gelir. Oysa Necip Fazıl'ın gerçekten önemli tarafı, insanı rahatsız eden tarafıdır. Onu rahatsız edici olmaktan çıkarıp dokunulmaz hâle getirmek, onun mirasını steril bir türbeye kapatmaktır. Düşünce türbede yaşamaz; kavga, hesap, itiraz ve yeniden okuma ister.

Heterobilim Okulu açısından bu bölümün sorusu nettir: Bir entelektüel kendi şahsiyetini hakikatin önüne geçiriyor mu, yoksa hakikatin kendi şahsiyetini de yaralamasına izin veriyor mu? Bilgi, kişilik kültürü mü üretiyor, yoksa bağımsız vicdanlar mı çoğaltıyor? Bir okul, bir dava, bir çevre, bir gelenek, kendi kurucu figürünü eleştirebiliyor mu? Eleştiremiyorsa orada düşünce değil, aidiyet ayini vardır. Necip Fazıl'ın etrafındaki üstad kültürü bu açıdan ağır biçimde sorgulanmalıdır. Çünkü bir toplumun entelektüel olgunluğu, büyüklerini ne kadar övdüğüyle değil, büyüklerinin hatalarını ne kadar cesurca konuşabildiğiyle ölçülür. Övgü kolaydır; eleştiri emek ister. Hayranlık kalabalık üretir; hesaplama şahsiyet üretir.

Necip Fazıl, kendi mitini büyük bir dil kudretiyle inşa etti. Bu mitin içinde sahici çile de vardır, edebî deha da vardır, tarihsel incinme de vardır, manevî arayış da vardır. Fakat aynı mitin içinde ego, temsil kibri, üstad dokunulmazlığı, hiyerarşik sadakat, eleştiri korkusu ve dava adına benliği büyütme tehlikesi de vardır. Onu gerçekten okumak, bu iki tarafı aynı masaya koymayı gerektirir. Sadece hayranlıkla bakan göz, bu masayı kuramaz. Sadece nefretle bakan göz de kuramaz. Gerekli olan şey soğuk değil, diri bir neşterdir. Şiirin hakkını teslim edecek, ama üstad mitinin boynundaki kutsal atkıyı da çekip alacak bir neşter.

Filozof Kirpi: "Necip Fazıl kendi etrafına öyle büyük bir üstad gölgesi dikti ki, birçok kişi hakikati aradığını sandı, oysa yalnızca gölgenin serinliğinde bekliyordu."

13. AHLÂK İLE İKTİDAR ARASINDAKİ MESAFEYİ KORUYAMAMASI

Necip Fazıl'ın eleştiriye en açık, hatta en yakıcı taraflarından biri, ahlâk ile iktidar arasındaki mesafeyi yeterince koruyamamış olmasıdır. Bu mesele yalnız onun siyasal tercihlerine, dönemsel yakınlıklarına ya da polemiklerine indirgenemez. Daha derinde, onun düşünce mimarisinde iktidara yüklediği anlamla ilgilidir. Necip Fazıl'da iktidar, çoğu zaman sadece yönetme aracı değildir, büyük davanın dünyaya inme zemini, manevî düzenin toplumsal gövde kazanması, tarihsel hesaplaşmanın somut sahnesi, dağılmış ruhun yeniden nizâma kavuşması olarak görünür. Bu yüzden iktidar karşısında gerekli olan ahlâkî şüphe, onun dilinde çoğu zaman yeterince büyümmez. Oysa iktidar, insan nefsinin en kalabalık aynasıdır. Orada insan yalnız fikirleriyle değil, hırsıyla, korkusuyla, kibriyle, intikam arzusuyla, konfor düşkünlüğüyle, dalkavuklara açıklığıyla, kendi yalanını hakikat sanma kabiliyetiyle sınanır. İktidar, insanı bozabilecek en güçlü makinedir; bu makinenin başına dinî kelimeler yazılması onu daha az tehlikeli yapmaz.

Necip Fazıl'ın düşünce dünyasında iktidar, çoğu zaman kötülüğün kaynağı olarak değil, yanlış ellerde kalmış bir kudret olarak görülür. Bu çok önemlidir. Ona göre mesele, iktidarın kendi doğasındaki çürütücü eğilimlerden çok, iktidarın kimin elinde olduğudur. Eğer iktidar ruhsuzların, Batıcıların, taklitçilerin, pozitivist bürokratların, laikçi seçkinlerin, köksüz aydınların elindeyse problem vardır. Eğer iktidar manevî dava sahibi,

nizâm kurucu, tarihsel misyon taşıyan kadroların eline geçerse problem çözülebilir gibi düşünülür. İşte burada büyük bir ahlâkî körlük başlar. Çünkü iktidarın problemi yalnız kimin elinde olduğu değildir; iktidarın neyi mümkün kıldığı, kimi nasıl baştan çıkardığı, hangi denetimleri yok ettiği, hangi sesleri kısıttığı, hangi yalanları meşrulaştırdığıdır. İyi niyetli insan da iktidarda bozulabilir. Dava sahibi insan da kamu malına göz yumabilir. Dindar insan da güce alışınca haksızlığı strateji sayabilir. Maneviyat cümlesi kuran insan da muhalifi ezebilir. İktidarın imtihanı, sahibinin kimlik beyanıyla değil, ürettiği sonuçla ölçülür.

Bu nedenle Necip Fazıl'ın ahlâk fikri, iktidar karşısında yeterince denetleyici bir ilkeye dönüşmez. Onun ahlâkî daha çok insanın bağlılığı, yönelişi, davası, manevî hassasiyeti ve tarihsel konumu üzerinden konuşur. Fakat iktidarın gündelik kirini, ihale dosyasını, kamu malını, liyakat kırımını, yoksulun hakkını, mahkeme kararını, polisin copunu, memurun imzasını, gazetecinin susturulmasını, öğretmenin korkusunu, çocuğun okulda ezberletilen sessizliğini aynı sertlikte sorgulayan bir siyasal ahlâk inşa etmekte zayıf kalır. Çünkü onun zihninde iktidar çoğu zaman ele geçirilmesi, dönüştürülmesi ve doğru nizâma bağlanması gereken bir araçtır. Oysa iktidar önce sınırlanması gereken bir tehlikedir. Sınırlanmayan iktidar, hangi dava adına konuşursa konuşsun, sonunda kendi etrafında küçük bir put pazarı kurar. Her putun önünde de birileri secde eder gibi eğilir, adına da sadakat der.

Dindar düşünce açısından iktidara mesafe koymak, lüks değil farz mesabesinde bir ahlâkî zorunluluktur. Çünkü din, insanın nefsinin terbiye etmeyi hedeflerse iktidarın nefsi şişiren tabiatına karşı sürekli uyanık olmalıdır. Güç, insanın kulağına çok eski yalanları fısıldar: "Sen farklısın, sen haklısın, sen millet için yapıyorsun, senin hataların stratejik zorunluluk, senin sertliğin tarihî görev, senin zenginleşmen davanın ihtiyaçları, senin suskunluğun büyük planın parçası." Necip Fazıl'ın dilinde bu fısıltılara karşı güçlü, sistematik, kurumsal ve ahlâkî bir direnç mekanizması yoktur. O, nefsin bireysel çilesini şiirde derinden duyar, fakat iktidarın kolektif nefsi nasıl şişirdiğini siyasal düşüncesinde yeterince çözümlemez. Oysa en tehlikeli nefis, yalnız kişinin içinde yaşayan nefis değildir; partiye, devlete, cemaate, lidere, bürokrasiye, medya düzenine ve kültürel iktidara bulaşmış toplu nefstir. Bu nefis "ben" demez, "biz" der; "çıkarm" demez, "dava" der; "hırsım" demez, "tarihî sorumluluk" der. En kirlî yalanlar bazen en mukaddes kelimelerin gölgesinde büyür.

Necip Fazıl'ın iktidara mesafe koyamamasının bir başka sonucu, muhalefet ahlâkının eksik kalmasıdır. O, karşısındaki siyasal ve kültürel güçleri çok sert eleştirebilir; bu bakımdan muhalif bir enerji taşır. Fakat bu muhalefet, iktidarı ilke olarak sınırlayan bir özgürlük teorisine dönüşmez. Daha çok mevcut iktidar sahiplerinin yerine başka bir tarihsel özenin geçmesi gerektiği fikrine bağlanır. Bu yüzden onun muhalefeti, iktidarsızken güçlü görünür, fakat iktidar elde edildiğinde ne yapacağı konusunda karanlık alanlar taşır. Gerçek muhalefet, yalnız eziliyorken ses çıkarmak değildir; güç sahibi olduğunda kendi elini bağlayacak ilkeleri savunabilmektir. Hukuku sadece mağdurken istemek yetmez; iktidardayken de muhalifin hukukunu korumak gerekir. Özgürlüğü sadece kendi mahallesi için istemek yetmez; hoşlanmadığın insanın da nefes hakkını savunmak gerekir. Necip Fazıl'ın siyasal mirası bu noktada sorunludur. O, kendi mahallesinin incinmesini büyük bir dile kavuşturur, fakat kendi mahallesi güç kazandığında o gücü hangi ahlâkî sınırların tutacağı sorusunu yeterince büyütmez.

İktidar ile ahlâk arasındaki mesafe korunmadığında din dili de kirlenir. Din, iktidarın üzerine örtülen kadife perdeye dönüşür. Kamu malı yenir, adına hizmet denir. Liyakat ezilir, adına dava sadakati denir. Muhalif susturulur, adına fitneyle mücadele denir. Yoksulun hakkı geciktirilir, adına büyük hedefler denir. Gençlerin aklı kapatılır, adına manevî terbiye denir. Kadının sesi kısılır, adına aile korunuyor denir. Çocuğun sorusu bastırılır, adına edep denir. Necip Fazıl'ın düşünce dünyası bu ihtimallere karşı yeterince koruyucu değildir. Çünkü onun siyasal dilinde iktidar, ahlâkî denetimin sürekli şüphıyla baktığı bir alan olmaktan çok, davanın muhtaç olduğu büyük kudret gibi görünür. Bu, tehlikeli bir romantizmdir. İktidar romantize edildiği anda, zulüm henüz başlamadan mazeretini bulmuş olur.

Burada Necip Fazıl'ın takipçileri üzerinden görülen tarihsel sonuç da önemlidir. Onun üslubundan beslenen muhafazakâr siyasal dil, uzun süre "iktidar bizde değil" diyerek ahlâkî üstünlük hissi taşıdı. Fakat iktidara yaklaştığında ve iktidarın imkânlarına kavuştuğunda, aynı sert ahlâkî denetimi kendi üzerine çevirmekte çoğu zaman başarısız kaldı. Dün devletin baskısını eleştirenler, bugün devletin gücünü kendi lehlerine kullanmayı kolayca meşrulaştırabilirdi. Dün seçkin kibri eleştirenler, bugün kendi seçkinlerini üretti. Dün mağduriyet anlatısıyla konuşanlar, bugün mağdur ettiklerinin sesini duymakta zorlandı. Bu dönüşümün bütün sorumluluğu Necip Fazıl'a yüklenemez elbette; fakat onun iktidar, dava, nizam, sadakat ve manevî otorite arasında kurduğu dil, bu dönüşüme güçlü bir kültürel zemin hazırlamıştır. Kısacası, Necip Fazıl'ın mirası iktidarı ele geçiren muhafazakâr öznenin nefsinin yeterince terbiye edecek araçları üretmemiştir.

Ahlâk ile iktidar arasındaki mesafe, en çok hukuk meselesinde görünür. Hukuk, iktidarın keyfini sınırlayan soğuk ama gerekli bir yapıdır. Dava insanları genellikle hukuku yavaş, ruhsuz, biçimsel ve engelleyici bulur. Çünkü dava acele eder, hukuk yavaşlatır. Dava büyük hedef gösterir, hukuk küçük insanın hakkını hatırlatır. Dava kalabalığı yürütür, hukuk tek kişinin ezilmemesini ister. Necip Fazıl'ın dünyasında hukukî sınırlama fikri, büyük manevî ve siyasal nizam arzusunun gerisinde kalır. Oysa adaletin asıl sınavı burada başlar. Büyük düzen adına bir tek insanın hakkı çiğneniyorsa, o düzenin altında kir vardır. Kamu otoritesi, yargı, eğitim, medya ve kültür alanları manevî hedefler adına tek merkezden biçimlendiriliyorsa, orada ahlâk değil vesayet vardır. Bir vesayetin laik olmasıyla dindar olması arasında, ezilen insan açısından bazen yalnız dekor farkı kalır.

Heterobilim Okulu açısından bu mesele doğrudan Praksiyom'un kalbine bağlanır: Niyet değil sonuç. "Biz iyi niyetliyiz", "biz dava sahibiyiz", "biz millet için çalışıyoruz", "biz maneviyatı savunuyoruz" cümleleri tek başına hiçbir şeyi aklamaz. Soru şudur: Ne ürettin, bedelini kim ödedi, hangi hayatları güçlendirdin, hangi sesleri kıydın, hangi çocuğun sorusunu korudun, hangi yoksulun hakkını savundun, hangi muhalifin hukukunu güvenceye aldın? Necip Fazıl'ın düşüncesi bu sonuç etiğini yeterince merkeze almaz. O daha çok büyük yöneliş, büyük dava, büyük tarih, büyük nizam ve büyük ruh üzerinden konuşur. Fakat hayat, büyük kelimelerin altında ezilen küçük insanların toplamıdır. Bir düşünce, o küçük insanları görmediği anda büyüklüğünü kaybeder.

Necip Fazıl'ın ahlâk ile iktidar arasındaki mesafeyi koruyamaması, onun bütün düşünce mirasını gölgeleyen ana kusurlardan biridir. Şiirde nefsinin arayan adam, siyasette iktidarın nefsinin yeterince teşhir edemez. Dinde çileyi bilen adam, iktidarın konforunu yeterince tehlikeli görmez. Cumhuriyet vesayetini eleştiren adam, kendi davasının vesayet ihtimalini aynı sertlikle sorgulamaz. Düşmana karşı cesur olan dil, kendi mahallesinin iktidar arzusuna karşı aynı cesareti göstermez. Bu nedenle Necip Fazıl'ın siyasal ahlâkı yarım kalır. Yarım kalan ahlâk ise bazen en tehlikeli ahlâktır; çünkü kendini tamam sanır.

Filozof Kirpi: "Necip Fazıl iktidarı davanın bineği sandı, oysa iktidar çoğu zaman nefsin ahırır; dizgin tutulmazsa en manevî at bile çamura koşar."

14. METAFİZİK ARAYIŞIN SİYASAL ÖFKEYE KURBAN EDİLMESİ

Necip Fazıl'ın en büyük edebî kudreti, insanı sıradan dünya açıklamalarının dışına çıkarıp metafizik bir ürpertiyle baş başa bırakabilmesidir. Onun şiirinde insan yalnız toplumsal bir varlık değildir; ölümlü, zamanla, hiçlikle, günahla, nefle, Allah'la ve kendi karanlık boşluğuyla karşılaşan yaralı bir varlıktır. Bu karşılaşma kolay değildir. Şiirdeki şehir gecesi, kaldırım, otel odası, boş sokak, iç sıkıntısı, mezar duygusu, boğulma hissi, daralan nefes, insanın dünyada kendine yer bulamayan tarafını gösterir. Necip Fazıl'ın şiir gücü burada parlar. O, insanı gündelik aklın pazar yerine bırakmaz; onu varlığın ıssız taşılığına götürür. Fakat aynı Necip Fazıl, bu metafizik arayışı siyasal düzleme taşıdığı anda çoğu zaman onu olgunlaştırmak yerine öfkeye teslim eder. İç

dünyanın derin sorusu, dış dünyanın kavga cümlesine dönüşür. Varoluşun titremesi, ideolojinin yumruğuna çevrilir. İşte asıl trajedi burada durur: Metafizik çile, siyasal hınca kurban edilir.

Metafizik arayış, insanı önce kendi sınırıyla yüzleştirir. İnsan bilmediğini, yetmediğini, eksik olduğunu, ölümlü olduğunu, kendi nefsinin karanlığından emin olamayacağını anlar. Bu tecrübe sahiciyse insanı daha mütevazı, daha dikkatli, daha merhametli, daha adaletli kılmalıdır. Çünkü ölüm karşısında titreyen insan, başkasının hayatına hükmederken iki kez düşünür. Günahını bilen insan, başkasını mahkûm ederken elini yavaşlatır. Kendi aczini gören insan, hakikat adına konuşurken sesini terbiye eder. Necip Fazıl'ın şiirindeki metafizik gerilim bu imkânı taşır. Fakat siyasal yazılarında ve ideolojik çıkışlarında bu imkân sık sık kaybolur. Titremenin yerini buyurma, arayışın yerini kesinlik, aczin yerini temsil kibri, dua sesinin yerini kürsü sesi alır. Şiirde kendi karanlığıyla boğuşan insan, düzyazıda başkalarının üzerine projektör tutan bir yargıca dönüşür.

Bu dönüşümün kökünde, metafizik arayışın siyasî kimlik tarafından ele geçirilmesi vardır. Necip Fazıl'da Allah arayışı, ölüm korkusu, nefis muhasebesi ve ruh sancısı güçlüdür; fakat bu sancı zamanla büyük dava, büyük nizam, büyük hesaplaşma, büyük düşman, büyük kurtuluş anlatısına bağlanır. Böyle olunca metafizik, insanı derinleştiren bir iç muhasebe olmaktan çıkar, siyasal öfkeye yakıt olur. İnsan Allah karşısında küçüleceğine, Allah adına büyümeye başlar. Kendi nefsinin sorgulayacağı yerde, başkasının sapmasını teşhir eder. İçindeki karanlığı terbiye edeceği yerde, karşı mahallenin karanlığını lanetler. Bu çok eski bir dindarlık sapmasıdır: Hakikatin önünde eğilmesi gereken insan, hakikatin sözcülüğünü üstlenince şişer. Necip Fazıl'ın siyasal dilinde bu şişme sık sık hissedilir.

Oysa metafizik arayışın siyasete verebileceği en büyük katkı öfke değil, ölçüdür. Ölüm duygusu iktidarı sınırlamalıdır. Allah bilinci insanı kul hakkı konusunda titreten bir hassasiyete dönüştürmelidir. Nefis muhasebesi lider, cemaat, parti, devlet ve dava nefesine karşı uyanıklık üretmelidir. Zaman fikri insana faniliğini hatırlatmalı, güç sarhoşluğunu kırmalıdır. Hiçlik tecrübesi insanı kibirden alıkoymalıdır. Necip Fazıl'ın metafizik arayışı bu yönde ilerleseydi, Türk düşüncesine bambaşka bir siyasal ahlâk bırakabilirdi. Dindar, ama iktidara mesafeli; gelenekçi, ama özgürlüğe açık; sert, ama adil; maneviyatçı, ama çoğulluğu boğmayan; şiirsel, ama propaganda tarafından esir alınmamış bir hat kurulabilirdi. Fakat Necip Fazıl çoğu zaman bu zor hattı değil, daha ateşli, daha çarpıcı, daha kalabalık toplayan hattı seçti: Metafizigi davanın motoruna bağladı.

Bu bağlama işlemi, onun dilinde açıkça görünür. Şiirdeki ürperti, düzyazıda seferberlik çağrısına dönüşür. İç âlemin sessizliği, meydan gürültüsüne karışır. İnsan ruhunun karanlık mağarasında yankılanan soru, kalabalığa atılan sloganla yer değiştirir. Bu değişim edebî olarak da kayıptır. Çünkü metafizik soru, cevabı hemen ele geçirilemeyen sorudur. İnsan onunla yaşar, onunla yanar, onunla olgunlaşır. Siyasal öfke ise acelecidir. Düşman ister, hedef ister, kalabalık ister, slogan ister, zafer ister. Metafizik beklemeyi bilir; öfke bekleyemez. Necip Fazıl'ın şiirinde bekleyiş vardır, ama siyasal dilinde sabırsızlık ağır basar. Bu yüzden onun metafizigi, düşünsel derinleşme yerine ideolojik hararete sık sık yenilir.

Bu yenilginin bir sonucu, düşmanlaştırmanın kutsallaşmasıdır. Metafizik arayış siyasal öfkeye bağlandığında, karşı taraf yalnız siyasî rakip ya da fikrî muhatap olmaktan çıkar; neredeyse ruhsuzluğun, inkârın, sapmanın, taklidin, çürümenin temsilcisi hâline gelir. Böylece mücadele ahlâkî sınırlarını kaybeder. Karşıdaki insanı anlamak gereksizleşir; çünkü o artık insan değil, büyük karanlığın uzantısıdır. Necip Fazıl'ın polemiklerinde bu tehlike çok belirgindir. Metafizik kavga, ahlâkî derinlik üretmek yerine, düşmanı şeytanlaştıran bir sahneye dönüşür. Oysa hakiki metafizik bilinç, insanı şeytanlaştırma konusunda dikkatli olmalıdır. Çünkü insanın içindeki karanlık yalnız karşı tarafta değildir. Karanlık bizdedir, bizden olanlardadır, dindarın içindedir, şairin içindedir, üstadın içindedir, devletin içindedir, cemaatin içindedir. Necip Fazıl bu evrensel karanlığı şiirde sezer, siyasette çoğu zaman karşı cepheye ihale eder.

Metafizik arayışın öfkeye kurban edilmesi, onun takvâ anlayışını da gölgeler. Takvâ, insanın kendi nefisinden emin olmamasıdır. Takvâ, güç karşısında ürperme. Takvâ, haksız bir cümlenin bile kul hakkına girebileceğini bilmektir. Takvâ, başkasını mahkûm etmeden önce kendi kalbindeki zehri yoklamaktır. Necip Fazıl'ın siyasal dilinde ise takvânın bu sessiz inceliği çoğu zaman dava gürültüsünün altında kalır. O, büyük manevî kelimelerle konuşur, fakat bu kelimeler her zaman insanı incelten bir ahlâk üretmez. Bazen tersine, insanı daha yüksek bir kimlik duygusuyla sertleştirir. Dindarlık burada kalbi yumuşatmak yerine, öfkeye kutsal bir zemin sağlar. Böyle bir zeminde insan artık yalnız kızmaz; hakikat adına kızdığını sanır. Bu, öfkenin en tehlikeli hâlidir.

Necip Fazıl'ın metafizik arayışını siyasal öfkeye bağlaması, şiirindeki yalnızlık duygusunu da dönüştürür. Şiirde yalnızlık, insanın varlık karşısındaki çıplaklığıdır. İdeolojide ise yalnızlık, çoğu zaman seçilmiş öncünün kalabalık karşısındaki üstünlüğüne dönüşür. Şairin yalnızlığı derinleştiricidir; ideoloğun yalnızlığı bazen kibir üretir. "Herkes uyurken ben uyanığım", "herkes sapsimşken ben görüyorum", "herkes taklit ederken ben aslı savunuyorum" duygusu, bir noktadan sonra insanı hakikate değil, kendi seçilmişlik imgesine bağlar. Necip Fazıl'da bu seçilmişlik imgesi güçlüdür. Böylece metafizik yalnızlık, tevazuya değil, tarihsel rol duygusuna açılır. İnsan kendi aczini taşıyacağına, kendi misyonunu taşımaya başlar. Misyon ağırdır, ama bazen egoya çok yakışır. Nefis de tam bu sırada cübbe giyer.

Bu noktada Necip Fazıl'ın tasavvufî ve dinî duyarlılığı da eleştirel süzgeçten geçirilmelidir. Tasavvuf, sahici hâliyle insanın benliğini kırma, nefisini terbiye etme, varlıkla daha derin ve merhametli bir ilişki kurma yoludur. Fakat tasavvufî dil, siyasal ve ideolojik temsil arzusuna bağlandığında bambaşka bir şeye dönüşebilir. İç arınma dili dış tahakküm diline karışır. Nefsi kırması gereken kavramlar, benliği büyüten sembollere döner. Necip Fazıl'ın manevî evreninde bu tehlike vardır. Kendi iç yolculuğunun derinliğini, toplumu biçimlendirme yetkisine dönüştürme eğilimi hissedilir. Oysa kendi nefisini terbiye etmeye çalışan insan, başkalarının hayatını yönetme konusunda daha ürkek olmalıdır. Necip Fazıl ise çoğu zaman ürkek değil, emredici konuşur. Bu da metafizik tecrübenin ahlâkî olgunluğa tam dönüşmediğini gösterir.

30

Metafizik arayışın siyasal öfkeye kurban edilmesi, Türkiye düşüncesinin genel bir hastalığına da işaret eder. Bizde derinlik çoğu zaman disiplin üretir, özgürlük değil. Maneviyat çoğu zaman iç incelik üretmek yerine kimlik sertliği üretir. Hakikat arayışı çoğu zaman soru çoğaltmak yerine cevap dayatır. Necip Fazıl bu hastalığın hem büyük teşhircisi hem de taşıyıcısıdır. O modernliğin ruhsuzluğunu görür, fakat ruhu yeniden diriltirken onu özgürlükle değil, nizâm ve öfkeyle birlikte düşünür. O insanın içindeki boşluğu hisseder, fakat o boşluğu çoğu zaman siyasal dolulukla kapatmak ister. O Allah arayışını derin yaşar, fakat Allah adına konuşmanın tehlikesini yeterince büyütmez. İşte burada metafizik, insana kanat değil, bazen sancak olur. Kanat insanı yükseltir; sancak kalabalığı toplar. Necip Fazıl çoğu zaman sancağın cazibesine yenilir.

Heterobilim Okulu açısından bu mesele, bilginin ve inancın sonuçlarıyla ilgilidir. Bir metafizik arayış insanı daha adil, daha merhametli, daha dikkatli, daha özgür ve daha sorumlu kılıyor mu? Yoksa onu daha buyurgan, daha hınçlı, daha cepheci, daha temsilci ve daha cezalandırıcı mı yapıyor? Necip Fazıl'ın mirası bu soruda ikiye ayrılır. Şiiri, insanın içindeki boşluğu ve acıyı görünür kılar. Siyasal dili ise çoğu zaman bu boşluğu öfkeyle doldurur. Hâlbuki boşluğu öfkeyle doldurmak, onu anlamak değildir. Karanlıkla kavga etmek başka, karanlığı başkasının yüzüne sürmek başkadır. Metafizik arayış, insanın kendi karanlığına bakma cesareti olmalıdır; siyasal öfke ise çoğu zaman karanlığı dışarıda arar. Necip Fazıl bu ayrımı her zaman koruyamaz.

Necip Fazıl'ı bu başlık altında ağır eleştirmek, onun metafizik kudretini küçültmez. Aksine o kudretin nasıl harcandığını gösterir. Büyük bir iç arayışın, büyük bir siyasal öfkeye bağlandığında nasıl daraldığını, nasıl sertleştiğini, nasıl insanî inceliğini kaybettiğini görünür kılar. Onun şiiri hâlâ insanı sarsabilir; fakat bu sarsıntıyı ideolojik sadakate çevirmek, şiire de haksızlıktır. Şiir insanı kendi içine indirir, propaganda insanı cepheye çıkarır. Şiir yarayı konuşturur, öfke yarayı silaha çevirir. Necip Fazıl'ın en büyük kaybı, yarayı çok iyi bilmesine

rağmen, onu her zaman merheme dönüştürememesidir. Bazen yara bayrak oldu, bazen çığlık kürsü oldu, bazen dua hüküm cümlesine karıştı.

Filozof Kirpi: "Necip Fazıl metafiziğin kuyusundan ateş çıkardı, fakat siyasetin rüzgârına fazla yaklaşıncaya o ateş kandil değil, çoğu zaman hinç meşalesi oldu."

15. HETEROBİLİM OKULU AÇISINDAN: BİLGİYİ HAYATI GÜÇLENDİRMEK YERİNE CEPHEYE BAĞLAMASI

Necip Fazıl dosyasının son ve en ağır düğümü burada durur: Onun bilgi, şiir, din, tarih ve siyaset arasında kurduğu bağ, insan hayatını çoğaltan, vicdanı incelten, çocuğun sorusunu koruyan, iktidarı sınırlayan bir epistemik açıklığa mı hizmet etti, yoksa bütün bu kudretli alanları bir cephe mantığının içine mi çekti? Heterobilim Okulu açısından bir düşünürün değeri yalnız ne kadar parlak yazdığıyla, ne kadar büyük kitleleri etkilediğiyle, ne kadar derin acılar söylediğiyle ölçülmez. Asıl soru daha çıplaktır: Bu düşünce ne üretti? Hangi hayatları güçlendirdi? Hangi haysiyetleri korudu? Hangi insanları susturdu? Hangi öfkelere meşruiyet verdi? Hangi iktidar iştahlarını kutsal kelimelerle süsledi? Necip Fazıl bu soruların hiçbirinden muaf tutulamaz. Çünkü o yalnız edebiyat rafında duran bir şair değildir; Türkiye'de muhafazakâr siyasal dilin, dinî kimlik estetiğinin, modernleşme karşıtı hincin, üstad kültürünün ve dava merkezli düşünme alışkanlığının büyük kurucu kaynaklarından biridir.

Heterobilim Okulu'nun temel itirazı şudur: Bilgi nötr değildir. Bilgi ya hayatı güçlendirir ya da iktidarı rafine eder. Şiir de böyledir, din dili de böyledir, tarih yorumu da böyledir, siyasal teori de böyledir. Necip Fazıl'ın en büyük problemi, bilgi ve estetiği çoğu zaman hayatı güçlendiren bir müşterek alan olarak değil, cephe kuran bir silah deposu olarak kullanmasıdır. Onun şiiri insanın içindeki karanlığı görür; bu, hayatı güçlendirebilecek büyük bir imkândır. Fakat onun siyasal dili, bu karanlık bilgisini çoğu zaman karşı tarafı mahkûm etmeye, kendi tarafını yüceltmeye, davayı merkezileştirmeye ve otoriter bir nizam arzusunu parlatmaya bağlar. Böyle olunca şiirin açtığı derinlik, ideolojinin dar koridorunda yürütülür. İnsan ruhunun kuyu sesi, meydan hoparlörüne bağlanır. Bu, yalnız estetik bir kayıp değil, epistemik bir sapmadır.

Necip Fazıl'ın dünyasında hakikat, çoğu zaman açık bir arayış alanı değil, sahip olunmuş ve savunulması gereken bir mevzi gibi görünür. Hakikat mevzi hâline geldiğinde düşünce askeri mantıkla çalışmaya başlar. Sorular stratejik risk sayılır. Tereddüt zayıflık olur. Karşı argüman düşman ateşi gibi algılanır. İç eleştiri moral bozucu faaliyet muamelesi görür. Böyle bir ortamda bilgi büyümmez, sertleşir. Sertleşen bilgi de bir süre sonra taşlaşır. Heterobilim Okulu'nun canlı bilgi anlayışı ise bunun tam tersini ister: Bilgi akmalıdır, sinanmalıdır, karşılaşmalıdır, sonuçlarıyla yüzleşmelidir. Bir düşünce insanı daha adil, daha uyanık, daha sorumlu yapmıyorsa, sadece daha öfkeli ve daha sadık yapıyorsa, orada düşünce değil, ideolojik kondisyon vardır. Necip Fazıl'ın mirasında bu kondisyon çok güçlüdür. İnsanları ayağa kaldırır, fakat her zaman derinleştirmez. Bağırmağı öğretir, fakat her zaman dinlemeyi öğretmez. Dava verir, fakat her zaman vicdan denetimi vermez.

Praksiyom açısından bakıldığında Necip Fazıl'ın temel açığı daha da belirginleşir. Praksiyom, niyete değil sonuca bakar. "Ben neyi savunuyorum?" sorusu kadar, hatta ondan daha fazla, "Savunduğum şey hangi sonuçları üretiyor?" sorusunu merkeze alır. Necip Fazıl'ın niyeti medeniyet dirilişi, manevî uyanış, ruhun kurtuluşu, modernleşme kibrine karşı yerli bir direniş olabilir. Bunlar ciddiye alınacak niyetlerdir. Fakat sonuçta ortaya çıkan dil, özgür bireyi daraltıyor, kadını role hapsediyor, çocuğu dava nesnesi yapıyor, muhalifi düşmanlaştırıyor, iktidara mesafeyi zayıflatıyor ve düşünceyi üstad kültürüne bağlıyorsa, niyet metni kurtarmaz. Heterobilim Okulu burada acımasızdır, çünkü hayat acımasızdır. Güzel niyetlerin altında ezilen insanlar, niyetlerin güzelliğiyle teselli bulmaz. Bir fikir, arkasında incelmış vicdanlar mı bırakmış, yoksa keskinleşmiş mensuplar mı? Necip Fazıl'ın hesabı bu soruda açılır.

Onun bilgi anlayışında en sorunlu taraflardan biri, hakikati çoğu zaman çoğul denetime değil, karizmatik temsil gücüne bağlamasıdır. Üstad konuşur, çevre dinler. Üstad hüküm verir, bağlılar tekrar eder. Üstad düşmanı işaret eder, mahalle saf tutar. Bu modelde bilgi ortak akıl içinde gelişmez; merkezî figürün etrafında dolaşır. Heterobilim Okulu için bu kabul edilemez. Çünkü bilgi, tek bir büyük sesin mülkü hâline geldiğinde, orada epistemik feodalizm başlar. Herkes kendi derebeyinin cümlesine sığınır. Oysa hakikatin haysiyeti, büyük isimlere yaslanarak değil, sonuçları göze alınarak korunur. Bir düşünürün büyüklüğü, etrafında sadık tekrarlar üretmesiyle değil, kendisini aşabilecek eleştirel zihinler yetiştirmesiyle ölçülür. Necip Fazıl'ın mirası bu açıdan yoksuldu. Çok hayran üretmiştir, az özgür devamcı üretmiştir. Çok slogan doğurmuştur, az iç denetim mekanizması bırakmıştır.

Heterobilim Okulu açısından bilginin ilk sınav alanlarından biri çocuktur. Çünkü çocuk, bir toplumun bütün ahlâkî iddialarını çıplaklaştırır. Bir düşünce çocuğa ne yapıyor? Onu korkutuyor mu, konuşturuyor mu? Ona hazır cevap mı veriyor, yoksa soru sorma cesareti mi kazandırıyor? Onu geleceğin neferi olarak mı görüyor, yoksa bugünün haysiyet sahibi insanı olarak mı? Necip Fazıl'ın dava merkezli dili, çocuğa çoğu zaman soru değil görev verir. Çocuğu bir epistemik özne olarak değil, inşa edilecek nesil olarak görür. Oysa çocuk, hiçbir davanın ham maddesi değildir. Çocuğun defteri, yetişkinlerin tarihsel öfkelerini taşıyacak bir mühimmat sandığı değildir. Heterobilim Okulu'nun pedagojik ölçüsü açıktır: Çocuk başını indirmesin, sorusunu kaldırsın. Necip Fazıl'ın dünyasında bu soru, davanın çizdiği sınırları aşarsa tedirginlik başlar. Bu da onun epistemik evreninin kapalı olduğunu gösterir.

Kadın meselesinde de aynı sonuç etiği çalışır. Bir düşünce kadına ne yapıyor? Onu sembol mü kılıyor, özne mi yapıyor? Onu aile, mahremiyet ve ahlâk vitrininin taşıyıcısı olarak mı yüceltiyor, yoksa kendi akli, emeği, arzusu, itirazı ve kaderi olan insan olarak mı tanıyor? Necip Fazıl'ın bilgi ve toplum tasavvuru burada da role yaslanır. Kadın üzerinden toplumun ahlâkî okunur, fakat kadının kendi sesi çoğu zaman yeterince duyulmaz. Heterobilim Okulu bu noktada rolün insanı yemesine karşı çıkar. Çünkü rol, insanın üzerine geçirilen en eski ideolojik kafestir. Altın kafes de kafestir. Manevî cümlelerle süslenmiş kafes, daha az kafes olmaz. Kadını koruduğunu söyleyen dil, onun karar hakkını tanımıyorsa, aslında kadını değil kendi düzenini koruyordur.

Necip Fazıl'ın cepheci bilgi anlayışı, iktidar meselesinde en tehlikeli hâline ulaşır. Çünkü bilgi cepheye bağlandığında, iktidar da davanın doğal hedefi gibi görünür. O zaman iktidarın çürütücü tabiatı yeterince sorgulanmaz. "Biz gelirse düzeler" kolaycılığı doğar. Hâlbuki Heterobilim Okulu açısından iktidar, kimde olursa olsun sürekli denetlenmesi gereken bir zehir alanıdır. İktidarın dini olmaz, ahlâkî sınırı olur. İktidarın yerli olanı da çürütür, modern olanı da. İktidarın muhafazakârı da kibir üretir, seküleri de. Bu yüzden bilgi, iktidarı meşrulaştırmak için değil, onu sürekli rahatsız etmek için vardır. Necip Fazıl'ın mirasında ise bilgi çoğu zaman iktidarın karşısında değil, doğru iktidarı bekleyen bir seferberlik hâlinindedir. Bu bekleyiş, ileride iktidarın sofrasına oturacak birçok zihni ahlâken hazırlıksız bırakmıştır.

Bu hazırlıksızlığın bugünkü sonuçları ortadadır. Muhafazakâr mahallede sembol boldur, ama vicdan muhasebesi çoğu zaman zayıftır. Dava dili güçlüdür, ama kamu malı hassasiyeti her zaman aynı güçte değildir. Mağduriyet hafızası canlıdır, ama mağdur etme pratiğiyle yüzleşme isteği zayıftır. Necip Fazıl'ın bıraktığı üslup, bu çelişkileri teşhir edecek iç neşteri yeterince üretmemiştir. O daha çok dış düşmana bakmayı öğretmiştir. Heterobilim Okulu ise içe dönmeyen eleştiriye eksik sayar. Kendi mahallesinin çürüğünü koklamayan düşünce, karşı mahallenin pislüğünü anlatarak temizlenemez. Ahlâk, en çok kendi tarafına döndüğünde ahlâktır. Necip Fazıl'ın cepheci mirası bu dönüşü zorlaştırmıştır.

Yine de Necip Fazıl'ı tamamen silmek, Heterobilim Okulu açısından doğru bir tutum olmaz. Çünkü onun şiirinde, modernleşme eleştirisinde, dil cesaretinde, metafizik huzursuzluğunda ve taklitçiliğe karşı öfkesinde alınacak hakiki unsurlar vardır. Mesele onu çöpe atmak değil, onu sökmektir. Şair Necip Fazıl ile ideolog Necip Fazıl ayrılmalıdır. Çiledeki iç muhasebe alınmalı, dava dilindeki otoriter hınç reddedilmelidir.

Modernleşme kibrine yönelttiği eleştiri ciddiye alınmalı, fakat bunun yerine kapalı bir nizam arzusu konulmamalıdır. Dindarlıkla kurduğu metafizik gerilim okunmalı, fakat dinin siyasal kimliğe ve iktidar arzusuna daraltılması teşhir edilmelidir. Üstadın dil gücü kabul edilmeli, fakat üstad kültürünün zihni köleleştiren tarafı kırılmalıdır.

Necip Fazıl'ın ağır eleştirisinin son cümlesi bu yüzden inkârla değil, ayıklamayla kurulmalıdır. Onu putlaştıranlar düşünceye zarar verdi, onu hiç okumadan reddedenler de hafızayı yoksullaştırır. Yapılması gereken şey daha zordur: Onun şiirindeki karanlık bilgiyi insan haysiyetine bağlamak, siyasal öfkesindeki zehri ise teşhir etmek. Heterobilim Okulu açısından Necip Fazıl, bir imkân ve bir uyarıdır. İmkândır, çünkü dilin, şiirin ve metafizik arayışın toplumu sarsabileceğini gösterir. Uyarıdır, çünkü bu sarsıntı ahlâkî denetimden geçmezse kolayca hınca, otoriteye, cepheye ve üstad kültürüne dönüşür. Büyük söz, büyük sorumluluk ister. Necip Fazıl büyük söz söyledi, fakat o sözün hangi hayatları daralttığını her zaman yeterince hesaplamadı.

Filozof Kirpi: "Necip Fazıl bilgiyi kandil yapabilecek bir şairdi, fakat çoğu zaman onu cephe meşalesine çevirdi; ışık vardı, evet, ama o ışık bazen insan yüzünü değil, düşman gölgesini büyüttü."